

Kalicz Nándor

Az újkőkorszaki és rézkori megtelepedés maradványai a nagykanizsai Inkey-kápolna mellett (Kr.e. 5. évezred első harmadától a 3. évezred első feléig)

Az Inkey-kápolna mellett 1979-1981. között feltárt 7500 m²-nyi területen (1. kép) többek között a késő újkőkori vagy kora rézkori, továbbá középső és késő rézkori népcsoportok megtelepedését bizonyító jelentős leleteket is felszínre hozott Horváth László leletmentő ásatása (Horváth 1984).* A lelőhely földrajzi elhelyezkedése igen fontos lehetett az őskortól a késő népvándorlás korig, ugyanis az É-D irányú hosszú párhuzamos völgyek között, a ma Principális-csatorna néven összefogott vízfolyások alkották a legfontosabb összekötő kapcsot a Dráva folyó vidékével. Az Inkey-kápolna területe a különböző irányokból érkező kisebb-nagyobb patakok, erek találkozási pontjaként kiváló települési körülményeket teremtett meg. A kedvező körülményeket az újkőkor/kora rézkor, illetve a rézkor további két művelődésén kívül (Lengyel kultúra legkésőbbi fázisa, Balaton-Lasinja kultúra, Baden kultúra), a kora bronzkori Somogyvár-Vinkovci kultúra, a fiatalabb bronzkori halomsíros kultúra, a római kor és a IX. század népességei használták ki. A felsorolásból is érthető, hogy a legelső megtelepülők hagyatéka volt a leginkább kitéve a később ezen a helyen egymást követően otthont teremtő emberek pusztításának. Úgy látszik, hogy az egyes települések súlypontja a különböző időszakokban a lelőhelyen belül nem volt azonos. Az eléggé ritkán elhelyezkedő objektumok eltérő központú laza csoportosulása állapítható meg a három rézkori művelődés idején. Az ásatásról készített előzetes jelentésében Horváth László az egyes korok leleteinek jellegzetességeit már 1984-ben lényegre törően megállapította (Horváth 1984). Csupán a Balaton-Lasinja kultúra jelenléte hiányzik munkájából, amelynek objektumait elsősorban csak az előzetes jelentését követő utolsó leletmentése hozta felszínre 1991-ben. A korábbi ásatások alkalmával előkerült szórványos középső rézkori leletek még nem keltettek figyelmet.

A Lengyel kultúra emlékei

(Kr.e. 5. évezred első két harmada)

A legelső megtelepülők a Lengyel kultúra legkésőbbi fejlődési fázisát képviselték. Korábban ezt az időszakot még a késő neolitikumhoz soroltuk, de a kelet-magyarországi korai rézkorral feltételezett egyidejűsége miatt a kutatás jelentős része ezt a legkésőbbi Lengyel fázist is korai rézkornak (Károlyi 1992) vagy kőrézkornak is tekinti (Bánffy 1991; 1992; 1994; 1995a; 1995c). Emiatt, bár az anyagi kultúra töretlensége kétségtelen, magam is elfogadhatónak tartom a lényeges történeti kérdéseket nem érintő, a kereteket meghatározó elnevezést, vagyis a Lengyel kultúra legkésőbbi fázisára a korai rézkor meghatározást is. Összesen kilenc (7, 11/a, 48/a, 58, 63, 72, 91, 97, 123(?)) objektum tartalmazta ezen időszak leleteit. Az észak-déli tengely mentén húzott, egymással nem érintkező nagy ásatási felületek északi részén kerültek felszínre a Lengyel kultúra hulladékaival megtöltött és eredetileg agyag nyeresre vagy tárolásra ástott gödrök leletei. Egyetlen gödör, a 7. objektum tartalmazta a leggazdagabb leletanyagot, holott ennek teljes feltárása nem is történhetett meg, mivel egy része a szelvény határon kívül feküdt. A többi objektumban jóval kevesebb leletet talált az ásató. Elképzelhetőnek tartom, hogy a Lengyel kultúra településének csak a déli, szegényes szélét érte el a feltárás északi határa és a település központja ettől még északabbra található. Az is feltehető azonban, hogy egy egészen kicsiny, kevés objektumot tartalmazó és talán rövid ideig használt települést érintett az ásatás. Jelentős fejleménynek vélem, hogy ezen korszak lelőhelyei és leletei nagyobb feltárások nyomán csak az utóbbi évtizedekben váltak ismertté. Közöttük is Magyarországon az eddig ismert legdélnyugatibb és elsőként feltárt települést képviseli az Inkey-kápolna melletti lelőhely.

Sajnos a körülmények nem tették lehetővé a település jellegének a felderítését. Minden újabban feltárt lelőhelyen csak a megtelepedés hulladékaival többé-kevésbé megtöltött gödröket sikerült kibontani. Egyedül a Veszprémben és Észak-Dunántúlon, a Győr környékén végzett ásatások hozták felszínre ennek az időszaknak oszlopos szerkezetű épületalapjait (Raczky 1974; T. Németh 1994; Figler 1994).

Az objektumokba a nem túl nagy számú hasított kőeszköztől eltekintve, csak edénytöredékek kerültek. Azt is hangsúlyozni kell, hogy az edények összetörése után nem az összes töredékük, csupán kis részük jutott a gödrökbe. A többi részük esetleg más objektumokba sodródott, még inkább a felszínen szóródott szét és pusztult el. Természetesen az őskor kutatás megoldatlan kérdése a lelőhelyeken elhasznált és ezért értéktelenné vált tárgyak sorsa: hogyan jutott pl. az agyagedényeknek túlnyomó részben csak csekély töredéke a hulladék-gödrökbe? Mindez talán a népesség életkörülményeinek és „civilizációs szintjének” felderítésén keresztül ismerhető meg.

A gödrök funkciójával kapcsolatban az utóbbi évtizedek kutatásai alapján határozottan elvethetjük a rendszeres, lakás céljára történő létesítésüket. Ma már – hála a nagy felületű ásatások lehetőségének – az őskor minden időszakából, kezdve a kora neolitikumtól, – sikerült a föld felszínére épített nagyobb számú oszlopos szerkezetű ház alapjait feltárni. A már említett észak-dunántúli ásatások több helyen is napvilágra hozták az itt ismertetett leletekkel egykorú településeken az oszlopos szerkezetű, többnyire nagy méretű téglalap alakú házak alapjait (Figler 1994, 5,7; 1997, 7-8, 19-20). Ezt megelőzően egyedül a Veszprémben feltárt különleges formájú (apszisos záródású) építményt ismertük a Dunántúl neolitikumát záró időszakból (Raczky 1974, 2-3. kép, 187). Az utóbbi évtizedben ismerhettük meg a szlovéniai Bukovnica lelőhelyen végzett feltárás eredményeit, ahol bár teljes házalap nem került felszínre, de az oszlophelyek kisebb csoportjai alapján ugyancsak a felszínre emelt felmenő falú építményeket tevéte-lezhetünk fel a legkésőbbi Lengyel kultúrát képviselő lelőhelyen (Šavel 1992, 63-64, 3.kép és 1-6.t.). A korábbi véleményekkel szemben a „gödörházak” mítoszát lezárhatjuk. Zala megyében is hasonló építményekkel számolhatunk, amelyek még a Lengyel kultúrát megelőző középső neolitikus vonaldíszes kerámiát készítő népcsoportok folyamatosan továbbadott örökségének tekinthetők. Így az Inkey-kápolnánál feltárt gödröket is kizárhatjuk a „ház” fogalmából. Hasonlóan a kisunyomi és jánosházai (Vas megye) „gödörházaktól” is el kell vennünk a ház minősítést. Különösen érvényesnek vélhetjük ezt a megállapítást a Zalaszentbalázs határában feltárt hasonló korú település számos gödrére (Bondár 1995,

48.t; Bánffy 1995a, 72-76.o., 48, 76-77.t.). Sem alakjuk, sem méretük nem felel meg a lakóházakkal szemben támasztott követelményeknek. A gödrökben talált, még olyan nagy számú átégett tapasztottöredékekkel kapcsolatban is ugyanazt mondhatjuk, mint az ugyanott fellelt cseréptöredékről: másodlagosan kerültek megtalálási helyükre. Vagyis azt feltételezzük, hogy a legkésőbbi Lengyel kultúra lelőhelyein feltárt gödrökben talált égett tapasztöredékek legnagyobb valószínűséggel az ott meg nem talált, felszínre épített házak falából, esetleg tetejéről származnak. Természetesen nem tagadjuk azt a lehetőséget sem, hogy néhány esetben a kimélyített, s többnyire szabálytalan alakú gödröket kisebb munka ráfordításával megtisztították, átfurmálták és gazdasági célú vagy ideiglenes lakás céljára szolgáló építményt emeltek föléjük.

A különböző nagykanizsai objektumokban, gödrökben feltárt leletek egységesen a Lengyel kultúra legkésőbbi fázisát képviselik. Az itt bemutatott leletek túlnyomó része a 7.objektumból származik (3-6.kép), míg a 11/a. és a 97.objektum szerény leletanyagából egy táblát állítottam össze (7.kép). A felszínre hozott leletek a hasított kőeszközök és szilánkok kivételével mind a fazekasság termékei és erősen töredékesek. Az is megemlítendő, hogy az állatcsontok, melyek általában az edénytöredékekkel azonos mennyiségben jutottak a gödrökbe, a talaj agresszív hatása következtében teljesen elpusztultak. Ezért az életmódnak az állattartással és táplálkozással kapcsolatos oldaláról nem maradt fenn forrásanyagunk. Ez azonban nemcsak az Inkey-kápolnára jellemző, hanem egész Zala megyére, sőt Vas megye déli részére is. Lényegében az egész őskor folyamán érvényesült a talaj csontpusztító hatása. Ennek megfelelően egy több évszázadot is átfogó időszak életmódjára, gazdálkodására, anyagi és szellemi kultúrájára vonatkozó következtetéseinket főleg a fazekasság termékei alapján kell levonni, felhasználva a hasonló korú feltárások miénket kiegészítő eredményeit.

Az Inkey-kápolnánál feltárt késő újkőkorvegi/kora rézkori telep néhány gödörobjektumában talált kerámiára jellemző, hogy készítésüknél túlnyomó részben az oxidációs égetést alkalmazták, amely során a keletkezett füstöt elvezették és az nem lepte be az égetési hőnek kitett edényeket, így azok a téglavörös, vörösesbarna, világosbarna, sárgás színű felületet nyertek. Az edények anyagát, főleg a kis méretűeket gondosan iszapolták, a leggyakrabban homokot keverték az agyagba, a közepes vagy nagyobb méretű edényeknél az előzőekhez képest még kavics szemcséket is bőven felhasználtak az agyag soványítására. A szerves anyag felhasználására, mikroszkopikus vizsgálatok híján, nincs adatunk. A feltárt leletek tanúsága szerint ennek a kornak közösségei az edénykészítés technikai ismer-

reteinek főlényes birtokában voltak s ennek megfelelően az 1 cm vastagságútól a tojáshej vékonyságúig minden edényváltozatot könnyű szerrel el tudtak készíteni. Az edények felületét a legkisebbektől a legnagyobb méretűig gondosan elsimították. Sajnos Magyarországon eddig nem ismerünk edényégető kemencét. Ezért azt sem tudjuk, hogy voltak-e már a késő neolitikum-kora rézkor idején olyan többször is használatos edényégető kemencék a Dunántúlon, amilyet csak a kelták idejéből ismerünk. Linda Ellis feltételezi az égetőkemencék meglétét az Inkey-Kápolna településével egyidős Cucuteni-Tripolje, s Krivodol-Salcuta kultúra területén (Ny-Ukrajna - Moldva - Románia - Bulgária) (Ellis 1984, 130-158). Ezen a területen a magasabb szintű fazekasság termékei alapján elfogadhatjuk a specializált égetőkemencék használatát, amelyek meglétére néhány meggyőző bizonyítékot is összegyűjtött a szerző. Ezenkívül Csehországból is ismertetnek edényégető kemencét (Lička 1994, 192-199). Természetesen felmerül a kérdés, hogy kik voltak az edénykészítők? Vajon a közösség minden tagja birtokában volt-e az edénykészítés ismeretének? Mai ismereteink és az etnográfia tanúsága szerint az edénykészítést csupán a közösség csekély számú tagja nem teljes „munkaidejében” gyakorolta, sőt az is feltételezhető, hogy olyan specialisták is voltak, akik egy-egy nagyobb területet is elláttak „termékeikkel”, amelyek példát szolgáltatnak a helyi változó minőségű utánzásra. Ez is egyik módja lehetett az edénykészítési stílus kialakulásának és a típus létrejöttének, amely még ma is alapja kutatásunkban valamely nagyobb közösség területi és időbeli elhatárolásának, kulturális meghatározásának.

Az Inkey-kápolnánál talált kerámiát lényegében a töredékek alapján kell rekonstruálni. A háztartások edényei néhány főbb típust képviselnek, melyeket több változatban készítettek el.

1. Csészék. A kis kettős kónikus, ritkábban gömb testű, rövid tölcseres nyakú, rendkívül vékony falú kis csészék legvalószínűbben ivóedényként szolgáltak. Számos töredék maradt meg belőlük, főleg a hasvonal részéből, ahol az edényfal kissé megvastagodott és ahol többnyire félgömb alakú átfűrt és átfűratlan bütykök ülnek (4.k. 10-14, 5.k. 3, 8.k. 2,6). Magasságuk ritkán haladta meg a 8 cm-t Ezek körébe tartozik az a fordított csonka kúp alakú kis csésze, amelynek megmaradt fél töredéke (3.k. 6).

2. A csuprok és fazekak még jórésben az ivó és étkezési igényeket elégítették ki, de kisebb tárolási feladatokat is elláthattak, sőt már főzésre is felhasználhatták őket. A kis és közepes méretű csuprok és/vagy fazekak, tojásdad testtel, S-profillal, nyakukon két szalagfüllel készültek. Méretük 15-25 cm között ingadozik (5.k. 5,7, 7.k. 1-4). Az egyik fazéktöredéknek különle-

ges módon, a szalagfül alatt közvetlenül kis félgömbös bütyköt tapasztottak (8.k. 5). Ugyanígy figyelhetünk meg Zalaszentbalázson, amely minden szempontból a legközelebbi hasonlóságot mutatja lelőhelyünkkel (Bánffy 1995a, 169, 99.t.). Meglepő, hogy teljesen hasonló edényből származó töredék Szlovéniából is ismert (Korošec 1964, 7.t. 11). Ez a különleges fülkiképzésű edénytípus a két terület közötti szoros kapcsolatok egyik bizonyítéka.

3. Nagy fazekak, csöbrök, amforák. Ebbe a kategóriába soroljuk a széles szájú nagy fazekakat, csöbröket és a szűkebb nyakú amforákat, melyeket részben főzésre, víz vagy élelem tárolására használhattak. Jellemző rájuk, hogy hasukon vagy még lentebb, többnyire nagy méretű átfűrt hegyes fogóbütyköket vagy vízszintesen álló vastag szalagfüleket tapasztottak rájuk. Időnként ezeket meg is kettőzték (5.k. 4, 8, 10, 7.k. 5-9, 8.k. 4). A nagykanizsai kis töredékek alapján nem lehet megállapítani, hogy voltak-e itt kissé aszimmetrikus, háton hordható ún. puttonyedények, azonban más lelőhelyek példája és a páros fülek alapján itt is feltételezhetjük használatukat. Méretük a 25 cm-től az 50-60 cm magasságig terjedt. Mivel az amforáknak általában szűk aljuk volt, ezért valamivel meg is kellett őket támasztani. Az amforák kategóriájába soroljuk azt a töredéket, amely a domború vállból származik és közvetlenül a nyak alatt a kis csészéknél is megfigyelt négy átfűrt, félgömbös kis bütyök ült (5.k. 4). Meg kell említeni azokat az amforákból származó füles töredékeket, melyeknek az a jellegzetességük, hogy a töredékek széle simára kopott. Ilyet csak a Lengyel kultúrában lehet megfigyelni, a legkorábbi időszakról kezdve (6.k. 1-6). Nem kétséges, hogy ezek töredékek másodlagos felhasználásra kerültek és gyaníthatóan az edényfelületek égetés előtti elsimítására használták. Amennyiben elképzelésünk helytálló, és ez volt használatuk fő célja, akkor a helyi edénykészítés is feltételezhető.

4. A tálak. Ebből az edénytípusból származik a legtöbb töredék. Különféle változataik vannak. Két fő formájukat különítjük el. Az egyiknek a szokásos lapos aljat alakítottak ki, a másiknak még most is tisztázatlan célú magas, többnyire hengeres vagy azt megközelítő csőtalpat tapasztottak a tál aljához. Annak ellenére, hogy nagy számú töredék került felszínre csőtalpas tálakból, sok esetben éppen a tál aljának és csőtalp érintkezési részének hiánya miatt nem állapítható meg, hogy a táltöredék melyik változatot képviseli. A csőtalpas tálak valószínűleg az étkezést szolgálták és azáltal, hogy a tálrész magasabban állt, azt meg is könnyítették. A tálal vagy tálrészt többnyire megduzzadt peremmel, alatta kívül kis félgömbös vagy hegyes bütykökkel egyszerű, erősen szétterülő fordított csonka kúp alakúra formálták, ami a folyadék állapotú étel tálalását igen nehezítette, sőt valószínűtlenné tette. Egy részük tartalmi

kapacitásuk alapján egyéni használatra szolgált. A tál átmérője 20-25 cm-től 30-35 cm-ig terjed, a talpak magassága 15-20 cm között ingadozott (3.k. 1-3,5, 8.k. 1). A hasonló peremes táltörödek, kívül a perem alatt kis bütykökkel igen gyakori, s ezekről nem dönthető el, hogy csótalpas vagy egyszerű tálakból származnak-e (4.k. 1-7). A tálformák változataként említhetjük az élesen megtörő profilúakat, melyeknél a felső rész kissé ívelten kihajlik, a hasvonalon olykor kis félgömbös bütykök ülnek (3.k. 4, 4.k. 15, 8.k. 8-9). A különböző méretű tálak szolgálhatták az étkezést, főzést, de ivás céljára nem voltak alkalmasak. Az itt előkerült legnagyobb méretű tál is csak kevés ember közös étkezését szolgálhatta. Különösen figyelemreméltók a kiöntő nyelvvvel ellátott tálakból származó töredékek, amelyek először az Inkey-kápolnánál kerültek felszínre a Lengyel kultúra körében (4.k. 8-9, 8.k. 7), azóta azonban Szombathely környékén és Zalaszentbalázson is ismertté váltak (Károlyi 1992, 14.t. 4, 35.t. 1, 37.t. 6; Bánffy 1995a, 97.t. 166, 103.t. 218, 104.t. 219-220, 105.t. 225, 232). A régészeti kutatás szempontjából azért jelentnek fontos információt, mivel a korábbi Lengyel fázisokban ismeretlenek voltak, s különlegességük miatt távoli kapcsolatok képviselőinek is tarthatók (Kalicz 1991, 2. kép, 3, 5.jegyzet). A korábbi kutatások során csak a legkésőbbi Lengyel fázist követő Balaton-Lasinja kultúra idején készítették ilyeneket. Ezek a leletek arra világítottak rá, hogy a Balaton-Lasinja kultúrának tulajdonított kapcsolatok (Kalicz 1969; 1969-70; 1973; 1982, 1987-88; 1988) már egy fázissal hamarabb fennálltak és hogy a megelőző fázissal fennállott genetikai összefüggések jóval erőteljesebbek voltak, mint ahogy azt a szerző feltételezte (Bánffy 1991; 1992; 1995a 1995c). Így a Lengyel kultúra végével és a következő Balaton-Lasinja kultúra létrejöttével kapcsolatban differenciáltabb véleményt kell formálnunk.

Az Inkey-kápolnánál élt késő Lengyel népesség háztartásához tartozott a nagy számú nyeles agyagkanál. Alakjuk gömbsüveg formájú, s peremsíkjukhoz kissé felemelkedő rövid hengeres, átfúrt nyél csatlakozik (6.kép 7-10). Méretük változó, a kanál rész átmérője 5-11 cm között váltakozik, s az 1-2 cm hosszú, igen rövid nyél átfúrása kb. 1-1,5 cm átmérőjű. Nem tudható, hogy a súlyos agyagkanál és a feltételezhető könnyű fanyél együttese miként tette lehetővé a használatot. A hasonló agyagkanalak a Lengyel kultúra késő időszakában jelentek meg tömegesen és hasonló gyakorisággal találkozunk velük ugyanilyen megformálásban az utána következő Balaton-Lasinja kultúra együtteseiben is. Már korábban is az volt a véleményem, hogy ezeket a helyi szükséglet hozta létre és a Balaton-Lasinja kultúra népessége a helyi elődjétől vette át használatukat.

Az egyéb agyagtárgyak között megemlíthetők a háztartási kollekcióhoz mindenhol hozzátartozó szűrők (5.k. 2). A különleges leleteket képviseli a kocka alakú, egyik lapján kis mélyedéssel ellátott agyagtárgy töredéke, sarkain és az éleken félgömbös kis bütykökkel továbbá hengeres talapzat maradványával (5.k. 1). Régóta folyik a vita rendeltetésükről. Két sarkalatos vélemény alakult ki felhasználásukkal kapcsolatban. Az egyik szerint egyszerű mécsesek voltak, a másik szerint nem profán célra használták őket, hanem kis házi oltárkák voltak vagy a kultusz más szerepét töltötték be. Az első feltevést véleményem szerint kizárhatjuk, mivel méretük és tároló kapacitásuk miatt nem feleltek meg ennek a gyakorlati célnak. Az utóbbi véleményhez csatlakozom magam is. Az elmúlt években Zalai-Gaál István, Bánffy Eszter és Juraj Pavúk nagyobb összefoglalása támasztotta alá meggyőző érveléssel ezen kis tárgyak szakrális vonatkozásait. Bánffy a kis házi oltárkák déli eredetét is hangsúlyozta (Zalai-Gaál 1995, Bánffy 1997; Pavúk 1997). Kétségtelen azonban, hogy a kis kultusztárgyak ebben a formában és méretben kizárólag a Lengyel kultúra köréből ismeretesek, itt azonban kezdettől végig megvoltak. Figyelemreméltó, hogy a Lengyel kultúrát követő Balaton-Lasinja kultúrában teljesen ismeretlen ez a sajátos kis házi oltárka, vagyis valamilyen oknál fogva nem folytatódott használatuk. Az Inkey-kápolnánál talált kis oltártörödek a kultusz itt talált egyetlen emléke. Az eddig legbőségesebb leletanyagot szolgáltató zalaszentbalázsi ásatások során jelentős számban kerültek felszínre az oltárkák különféle változatai, kis agyagszobrocskák és még más a kultusszal kapcsolatba hozható jelenségek (Bondár 1995, 52.t. 12, 61.t. 101, 73.t. 193-197; Bánffy 1995a, 98.t. 167, 110-114.t.; 1997).

Külön kell megemlíteni a szövés-fonás emlékeit az Inkey-kápolnánál feltárt leletek között. Előkerült egy kettős kónikus orsógomb, mint a fonalkészítés bizonyítéka (5.k. 9) és egy lapos ovális, átfúrt nehezék, melyet szövőszéken használtak a függőleges fonalak rögzítésére (5.k. 11). Mivel a fából készült egyszerű szövőszék sehol nem maradt fenn, csupán a nehezékek alapján következtethetünk meglétére. Ilyenre több példa is van. Aszódon (Pest m.), a Lengyel kultúra korai fázisába tartozó település egyik leégett házában az om-ladékok között egy csomóban találtam 32 hasonló nehezéket, amelyek a szövőszékről zuhantak le (Kalicz 1985, 68-69). A szövés-fonásnak azonban – ha igen ritkán is – közvetlen bizonyítékai is vannak. Az Inkey-kápolnánál egy kis darab szövetmaradvány lenyomatát őrizte meg egy edény alja. Valószínűleg véletlenül nyomódott a még nyers edény aljába és a kiegészítés megőrizte egészen napjainkig a lenyomatot, mint az egyszerű textil szövésének közvetlen bizonyítékát (9.k. 1a-b). Ez azt is bizonyítja, hogy a kor öltözködésében, ha az

időjárási viszonyok megengedték, akkor nemcsak bőrből és szőrméből varrott, de kenderbőllenből, esetleg gyapjúfonalból szőtt textilből is készültek az öltözékek. Aszódon egy agyagnehezék oldalán fedeztünk fel textillenymatot (Kalicz 1985, 85.kép 3). Becsehelyen, a Lengyel kultúrát megelőző Sopot kultúra egyik árkában talált edény alján talált textillenymatot Füzes (Frech) Miklós vette alapos vizsgálat alá. Megállapítása szerint a lenyomat által megörökített szövetdarab állati gyapjúból készült (Füzes 1990, 17778, 13.t. 2). A dunántúli vonaldíszes kerámia körébe tartozó s Páriból származó töredéken is talált Füzes (Frech) Miklós vászonszövet lenyomatot, amely az említettek között a legidősebb (ugyanott 186, 12.t. 12).

Ebben a témakörben szólhatunk a gyékényfonat lenyomatról, amely az Inkey-kápolnánál is előkerült (9.k. 2ab, 3). Az ilyen lenyomatok igen gyakoriak az újkőkorszaki és rézkorszaki folyamán. Általános szokás volt az edénykészítés folyamatában, hogy a még nem kiegészített edényt gyékényfonatra állították és ennek lenyomata számos esetben megmaradt az edények alján.

Az Inkey-kápolna mellett kétségtelenül a Lengyel kultúra legkésőbbi fázisának emlékeit tárta fel Horváth László. A 80-as évek előtt ez az időszak teljesen ismeretlen volt a NyDunántúlon. Először Raczky Pál veszprémi ásatásai hozták felszínre a Lengyel kultúra késői leletanyagát, amely alapján megállapíthatta a III. fázis dunántúli létezését (Raczky 1974). Sokáig ez az egy ásatás és néhány szórványos lelet képviselte a Lengyel kultúra késői, III. fázisát a Dunántúlon. A 80-as évek elején azután sorozatosan váltak ismertté Zala és Vas megyében ennek az időszaknak a telepletei (Horváth 1984; H. Simon 1987; Bánffy 1991; 1992; 1994; 1995a; Bondár 1995; Károlyi 1992; P. Barna 1999, 2001.; Regenye 1999; M. Virág 1999; M. Virág – T. Bíró 1999). Ezen ásatások közreadása végérvényesen meghatározta a Lengyel kultúra legkésőbbi (III.) fázisának meglétét és leletanyagának egységét a Nyugat-Dunántúlon. Ebbe az egységbe tartozik az Inkey-kápolna mellett feltárt teleprészlet is. A veszprémi lelőhely III. fázisú leletei a sok hasonlóság ellenére kissé különböznek a nyugat-dunántúliaktól. Úgy tűnt, hogy erőteljesebben kapcsolódtak a megelőző II. fázishoz. Ugyanez a kapcsolat a nyugat-dunántúli III. fázisú leleteknél nem mutatkozott annyira erőteljesnek. Ezért az első Zala-megyei leletgyűjtések megismerés után az a vélemény alakult ki bennem, hogy a III. fázisú nyugat- és közép-dunántúli leletek között kisebb kronológiai különbség lehetséges. Ennek megfelelően a 80-90-es évek fordulóján a dunántúli III. Lengyel-fázist egy korábbi, IIIa (Veszprém) és egy későbbi, IIIb (Inkey-kápolna, Tekenyé) alfázisra bontottam. A IIIb alfázis látszott inkább a kelet-magyarországi kora rézkorszaki képviselő Tiszapolgár kultúra időrendi párhuz-

mának, míg a IIIa inkább a kora rézkorszaki való átmenettel vagyis a Prototiszapolgár időszakkal tűnt egyidejűnek. Mind a nyugat- mind a kelet-dunántúli leletek jelentős bővülésével ez a felosztás már nem látszik olyan egyértelműnek, mint kezdetben. A közép-dunántúli újabb megismert késői Lengyel típusú leletek is a veszprémi kör típusegységét erősítik (Gläser – Regenye 1989/II; Regenye 1994). Újabb már a Lengyel kultúra keleti peremvidékén is, bár igen szerény mennyiségű, de ehhez hasonló leleteket ismerhettünk meg (Dobosi – Tárnoki 1987; Budapest Aranyhegyi út: Kalicz – Schreiber Rózsa ásatása 1987-88, közölten a Budapesti Történelmi Múzeumban).

A fentiek ismeretében a korábban határozottabban merül fel a kérdés: valóban kronológiai különbség állt fenn a két terület késői Lengyel-leletanyaga között, vagy esetleg másra is gondolhatunk? Ebben az esetben esetleg földrajzi, regionális eltéréssel magyarázhatjuk a két terület leletei között fennálló különbséget. Ez a bizonytalanság a kerámia vizsgálata alapján merül fel.

A lengyel kultúra késői (III.) fázisának egyik jellegzetességét abban határozta meg a kutatás, hogy ekkorra megszűnt az edényfestés („festetlen fázis”). Azonban ez a megállapítás nem egészen pontos, mivel mind a Veszprém-környéki, mind a Zala- és Vas-megyei, sőt a Győr-vidéki késői leletek között, ha nem is általános, de sehol sem hiányzik az edények vörös, sőt még a fekete festése sem (T. Németh 1994, 241-243; Bánffy 1995a, 78-79). Az edényfestés csak a Balaton-Lasinja kultúra idejére tűnt el.

Az évszámokkal kifejezhető kormeghatározás a természettudományos módszerek alkalmazásával vált lehetségessé. A ¹⁴C-módszerrel nyert adatok kalibrálással szolgáltatják a naptári éveket. Ez a kormeghatározási módszer meglehetősen költséges és emiatt még nem állnak rendelkezésünkre nagy sorozatú vizsgálati eredmények, amelyek a hibahatárokat lecsökkenthetik. A Délnyugat-Dunántúlról mindeztől csupán Zalaszentbalázsról rendelkezünk öt próbával (Hertelendi 1995b), amelyekből négy próba középértéke kalibrálva a Kr.e. 4596 - 4511. közötti időszakot öleli fel. Ezekből kissé erőteljesebben eltérő egyetlen évszám középértéke Kr.e. 4449. Ha az utolsó jelentősebben különböző évszámot elhagyjuk, akkor a telepen talált vizsgálati anyag korára középértékben számítva kb. egy évszázadot, illetve az eltérő adattal együtt másfél évszázadot állapíthatunk meg. Ezek a dátumok kissé idősebbek, mint a relatív kronológiai párhuzamosítás szerint egyidősnek feltételezett Tiszapolgár kultúráé (Bánffy 1995c, 180-197), melynek időszakát a Kr.e. 4410 - 3760. közé keltezik (Hertelendi et al. 1995a; 1998). A zalaszentbalázsi abszolút számok a jelenlegi adatok szerint inkább a kelet-magyarországi Prototiszapolgár fázisnak felelnek meg, mely

magábfoglalja a Tisza és Herpály kultúra legkésőbbi fázisát s amely időszakot Hertelendi és társai a Kr.e. 4570 - 4270. közé kezelték (Hertelendi et al. 1995a; 1998). Ezek a számadatok lényegében megfelelnek az észak-balkáni Vinča kultúra számos lelőhelyen megfigyelt legkésőbbi fázisának és ezt az eredményt kapjuk a relativkronológiai párhuzamosítással is (összefoglalóan: Gläser 1996). Mivel a késő Lengyel adatok egyetlen lelőhelyről származnak, igen nagy vizsgálati sorozatra van még szükség, hogy a valódi középértékeket megkaphassuk.

Külön kell szólni a Lengyel kultúra szlovéniai helyzetéről. Mielőtt a legkésőbbi fázis leleteit a délnyugat-Dunántúlon megismertük, az volt a véleményem, hogy Szlovénia, sőt Karintia területén a neolitikum hiányzott és csak a rézkori Balaton-Lasinja kultúra idején népesült be. Az alaposabb vizsgálatok azonban meggyőzték arról, hogy a Lengyel kultúra települései megtalálhatók Szlovénia belső területein és Karintiában is. A leletek némileg különböznek a magyarországiaktól és kevés kivételtől eltekintve inkább a Lasinja kultúra kerámiajához hasonló emlékeanyag került felszínre. A helyi kutatás azonban már az 50-es évektől kezdve a Lengyel kultúra „alpi fáciesét” látta elkülönítés nélkül a valóban Lengyel és a valóban Lasinja kultúrát képviselő leletanyagban (összefoglalóan: Budja 1983) Ez a jelenség azért feltűnő, mert a Lengyel kultúra elterjedésének déli határa Magyarországon a Dráva mentén húzódik és Horvátországban vele egyidejűleg a Sopot kultúra töretlen fejlődése állapítható meg, amely kultúra nem terjedt el Szlovéniában. Így az a kérdés merül fel, hogy miként jutottak a Lengyel kultúrát hordozó embercsoportok Szlovéniába? Erre csak az a magyarázat adódik, hogy a Dunántúl délnyugati területe (esetleg Burgenland) volt nyitott Szlovénia és Karintia irányába. A környezeti körülmények jelentős változása, kedvezőbbé válása is közrejátszott abban, hogy a korábban áthághatatlan hegyvidékek folyóvölgyei délnyugat felé vonzották a Délnyugat-Dunántúl késő kőkori népességének egy részét. A lényeges kérdés az, hogy mikor történhetett a bevándorlás pl. a szlovéniai karszt barlangjaiba és a síksági mocsárvidékre? Az eddig ismert szlovéniai leletanyag csaknem teljes egészében a Lengyel kultúra legkésőbbi fázisának leleteivel azonos vagy csak lényegtelen részletekben eltérő. Újabban azonban H. Parzinger és M. Budja úgy véli, hogy a Lengyel kultúra a legidősebb fázistól kezdve jelen volt Szlovéniában. Ezt a véleményét a mocsaras területek telepek kerámiajának tipológiai elemzésére és a radio-karbon próbák vizsgálati eredményeire építik, amelyek ezt a feltevést megerősítik (Budja 1992; 1994; 1995; Parzinger 1993, 260; Velušček 1999). Kétségtelen, hogy P. Korošec említ az Ajdovska-barlangból a vörös mellett fehér, sőt sárga festést, amely a Lengyel kultúra

idősebb fázisaira jellemző, de csak egy rekonstruált talpas tál formája utalhatna az idősebb fázis jelenlétére (Korošec, P. 1975, 208-209, továbbá 6.t. 1). Ezek a leletek azonban egyelőre annyira szórványosak, hogy mélyreható következtetések levonására nem elegendők. A közölt leletek alapján arra gondolhatunk, hogy a Lengyel kultúra erőteljesebb megtelepülése Szlovéniában (és Karintiában) a legkésőbbi fázisra keltezhető.

Az életmóddal kapcsolatos adataink a Lengyel kultúra legkésőbbi fázisából igen hiányosak. A talaj az egész vizsgált területen, így az Inkey-kápolnánál is elpusztította az állatsontokat, ezért a hústáplálékkal kapcsolatos leleteink nem maradtak fenn. A növényi táplálkozás szerény emlékeit Zalaszentbalázson néhány közelebről meg nem határozható gabonamaradvány képviseli, mint a növénytermesztés gyér, de kétségtelen bizonyítéka. Nagyobb számban került elő a tavi káka és jelen volt a ma már csak gyomnövényként ismert, de akkoriban táplálkozásra is használt libatop termése is (Gyulai 1995).

A Balaton-Lasinja kultúra emlékei

(Kr.e. 4. évezred első fele).

A középső rézkor időszakának nagy részét a Balaton-Lasinja kultúra emlékeanyagát töltötte ki a Dunántúl délnyugati felében. Az Inkey-kápolna mellett kevés leletet tartalmazó objektum a korábbi, 1979-81.évi ásatások során is előkerült. Ezek az objektumok és a későbbi idetelepülők bolygatása nyomán napvilágra került leletek azonban csekély mennyiségűk és a megelőző kor kerámiajával való hasonlóságuk miatt nem tették lehetővé a pontos kormeghatározást. Az utolsó, 1991-ben végzett leletmentés a korábbi két nagy felülethez dél felől csatlakozó szelvényeivel már több gödör objektum feltárását eredményezte, melyekből jelentősebb mennyiségű kerámia került felszínre. Ebből következik, hogy a Balaton-Lasinja kultúra települési objektumai a feltárt felületek déli részén csoportosultak. Feltételezhető, hogy a település valódi súlypontja még délebbre, a feltáráson kívül fekvő területen kereshető. Az is elképzelhető azonban, hogy egy igen rövid életű megtelepedés nyomai kerültek felszínre az Inkey-kápolna mellett. Az 1979-81.évi leletmentés során két hatalmas felületen a három kisebb objektum kevés leletanyagán kívül (39, 41, 90. objektum) csak szórványosan és keverten fordultak elő a Balaton-Lasinja kultúra leletei. Ezzel szemben az 1991.évi leletmentés során az előbbiekhöz képest többszörösen kisebb felületen ennek a kultúrának 4 objektumát tárta fel Horváth László bőségesebb leletanyaggal (108, 111, 121, és 124. objektum). Itt is voltak elpusztított objektumokra utaló szórványos, és más korok leletanyagával kevert leletek.

A Balaton-Lasinja kultúra megismerésére Zala megye nyújtotta az első leleteket (Bakay - Kalicz - Sági 1966; Kalicz 1969; 1973) és ennek a megyének a területén folyt az eddigi legtöbb jelentős feltárás (Nagykanizsa-Sánc, Letenye-Szentkeresztomb, Keszthely-Fenekpuszta és környéke, Zalavár-Basa-sziget, Hahót-Szartóri, Zalaszentbalázs-Pusztatető, Nagykapornakpadári útelágazás, Andrásbuda-temető, Becsehely I és II: Kalicz 1970; 1973; 1974; 1995; M. Virág 1986; 1990; Bánffy 1994; 1995b; Horváth 1991; Horváth - H. Simon 1997). Ezekon kívül is számos helyen bukkantak rá a Balaton-Lasinja kultúra egy-egy objektumára és leleteire.

Az Inkey-Kápolnánál a Balaton-Lasinja kultúra megtelepedésének szerényebb emlékei kerültek felszínre. A hulladékokkal megtöltött agyaggyerő gödrök és a leégett házak falából származó kiégett tapasztörödékek bizonyítják a megtelepedés tényét, sőt jelzik az épített objektumok egykori használatát is. Sajnos az egykori építmények jellegére nincsenek bizonyítékok. Ez azért sajnálatos, mert több csoportban, sőt sort alkotva is felszínre kerültek az egykori építmények vázát alkotó oszlopok gödrei. Lelelhelyünkön azonban három olyan őskori kultúra emlékei is megtalálhatók, melyeknek máshol már feltárták oszlopos szerkezetű, agyaggal tapasztott, felemelkedő falú építményei alapját. Megemlíthetők a késő Lengyel kultúra keszthelyi lelelhelye (Patek 1970, 108), továbbá Győr környéki lelelhelyek (Figler 1993, 14-5 1994, 7 1996, 18-19 1997, 18-20; M. Egri 1996, 17-18), a Balaton-Lasinja kultúra Keszthely-fenekpusztai települése (Kalicz 1970, 107, és 9.t. 2) és zalavári telepen feltárt számos ház alapja (M. Virág 1990), illetve ezen kultúrának és a Ludanice kultúra egymásrahatását képviselő lébényi lelelhelyek (T. Németh 1994). Ezekon kívül a késő bronzkori halomsíros kultúra és urna-mezős kultúra hasonló szerkezetű házalapjai sem maradhatnak említés nélkül (Figler 1994, 7 1997, 7-8). Ezek szerint az Inkey-kápolna melletti oszlopgödrök csoportjai mind a három itt is jelenlevő kultúra bármelyikéhez tarozhattak. Így csak azt mondhatjuk, hogy a lelelhelyen az őskorban oszlopos szerkezetű agyaggal tapasztott (patics) falú házak is álltak.

A középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrát (kezdetben balatoni csoportot) a fazekasság termékei alapján határoztuk meg, miután Stoján Dimitrijević közzétette a 60-as évek elején a Lasinja kultúrával kapcsolatos ismerveket (Dimitrijević 1961). Leletei csaknem teljes egészében szórványok vagy egészen kis együttesekből származtak. A Keszthely környékén a régészeti topográfiai munkák nyomán gyűjtött leleteknek a Balatoni csoport elnevezést adtam, amelyek lényegében megegyeztek a számomra akkor ismertté vált Lasinja kultúra leleteivel. Amíg azonban Dimitrijević-nél különféle

típusok kerültek a Lasinja kultúra egységébe, addig a Keszthely környékén végzett kisebb leletmentések alapján lelelhelyek szerint is elkülönülő három erőteljesen különböző típusú leletgyűjtésre lehetett elkülöníteni a balatoni csoport leleteit. A közös névhez ragaszkodva a Balaton I-II-III fázisba soroltam a szemlátomást nemcsak különböző típusú, de eltérő eredetű kulturális egységeket (Kalicz 1969; 1973). Később az is kiderült, hogy a három fázis egyúttal három különböző, önálló kultúrát képvisel, ezért szét kellett választani a közös néven meghatározott kulturális egységeket. Ezért a legkorábbi fázis leletgyűjtései (Balaton I) kapták most már számozás nélkül a későbbiekben Dimitrijević által is különválasztott, és a magyarországi Balatonnal megegyező jellegzetességei miatt a Balaton-Lasinja kultúra elnevezést (Kalicz 1991). A Balaton II-ből lett a tűzdelt barázdás díszű kerámia (Furchenstichkeramik) kultúrája (uott). A Balaton III-ból a Protoboleráz fázist lehetett meghatározni (ugyanott). Dimitrijević-nél a korábbi Lasinja egységbe sorolt Balaton II-III hoz hasonló leletgyűjtések kapták a Retz-Gajary kultúra elnevezést (Dimitrijević 1980).

Az említett együttesekből az Inkey-kápolna mellett a Balaton-Lasinja kultúra (a korábbi elnevezés szerinti Balaton I) objektumai és leletei kerültek napfényre. Az agyaggyerésre használt gödrökbe a háztartások hulladékait dobálták. Természeteszerű, hogy mivel a szerves anyagok és állatcsontok nagy részben elpusztultak, csak az égetett edényekből származó töredékek és véletlenül a gödrökbe sodródott köeszközök, továbbá szilánkok maradtak meg. Az a jelenség is általános, hogy a gödrökbe a legritkább esetekben került az edények minden darabja, mivel feltehetően szétszóródtak a telep felszínén. Ezért a töredékekből kell magukat az edényformákat rekonstruálni. Ehhez a más lelelhelyeken talált teljes edények adnak lehetőséget. Mivel a gödrökbe jutott edénycserepek mennyisége viszonylag csekély, ezért nem biztos, hogy a háztartásokban használt valamennyi edénytípust megismerhetjük.

Az Inkey-kápolna mellett a Balaton-Lasinja kultúra négy fő edénytípusának töredékei kerültek elő, melyek különböző méretű edényekből származnak. Az edények anyaga általában gondosan iszapolt, többségükben redukciós égetésűek, de előfordulnak az oxidációs égetéssel készült edények is. Felületük nagyrészt kopott, de ha megőrizték eredeti felszínüket, akkor a sötét, csaknem fekete fényezett külső a jellemző.

1. Korsók. A Balaton-Lasinja kultúra legjellegzetesebb, meghatározó edényformái közé tartoznak az őskor folyamán a Dunántúl délnyugati részén először megjelenő kisebb, kb. 10-18 cm magas füles korsók (Kalicz 1991, 3-4.kép). A karcsú ivóedények megnyúlt kettős csonka kúp alakúak, peremből induló, nagyívű szalagfüllel. Gyakori a kannelurás dísz, vagy a főleg

Szlovénia felé mutató, hasonló mintájú karcolt dísz (10.kép 4, 12.kép 1-2, 13.kép 3, 6-7).

2. Tálak. A leggyakoribb edényforma a tál, melyek egyszerű kivitelben vagy csótalpas tálként fordulnak elő (Kalicz 1991, 5-8.kép). A csótalpak alja szétterülő, felső részük gyakran kihasasodó („harangos csótalp“). A tálaknak kettős kónikus alakjuk van éles hastöréssel. Méretük változatos, szájátmérőjük 15-30 cm között váltakozik. Inkább étkező edénynek tarthatók. Rövid felső részük többnyire domborúan befelé hajlik vagy függőleges egyenes, hosszú, mély alsó részük legtöbbször homorúan ívelt, aljuk eléggé szűk. A hasélen lecsüngő fogantyúk vagy egyszerű bütykök, ritkábban vízszintesen álló fülek akadályozzák a kézből való kicsúszást (10.kép 2-3, 5, 11.kép 2-5, 7, 9-10, 12.kép 4, 6, 13.kép 2, 14.kép 9-15).

3. Fazekak (Kalicz 1991, 10.kép 1-10). Megnyúlt kettős kónikus testük és széles szájuk van. Két rövid vastag függőleges fülük a legnagyobb öblösödés fölött helyezkedik el, melyek felső részén olykor gombszerű kiemelkedések ülnek. Méretük igen széles határok között húzható meg, 15-50 cm magasság között váltakozik. A nagy méretű edények között a leggyakoribb edénytípus. A háztartásokban a főzést, erjesztést és folyadékátrolást szolgálhatták (10.kép 1, 4, 11.kép 6, 12.kép 3, 13.kép 1, 8-10).

4. Amforák (Kalicz 1991, 9.kép 11). Alakjuk sok esetben nehezen különböztethető meg a fazekakétól. Leginkább az aszimmetrikusan kettős kónikus test és az éles töréssel csatlakozó hengeres nyak, valamint az ugyancsak aszimmetrikusan, két sorban elhelyezkedő vízszintes vastag fülek jellemző rájuk (11.kép 6, 12.kép 7-10). Méretük és funkciójuk a fazekakéval megegyező, azzal a különbséggel, hogy sajátos fülelhelyezésük miatt a háton viselésre is alkalmasak voltak („puttonyedények“).

A kis agyagtárgyak között meg kell említeni az agyagkanalakat, melyekből az Inkey-kápolnánál csupán egyetlen töredéket ismerünk (11.kép 1), azonban más hasonló korú lelőhelyeken igen jellegzetes (Kalicz 1991, 8.kép 12-13). ezenkívül még van néhány edénytípus a Balaton-Lasinja kultúra leletanyagában, amely nem gyakori ugyan, de jellegzetes. Ezek között elsősorban gondolhatunk a kiöntönyelven tálakra, melyekből több töredék is ismeretes Nagykanizsa-Sánc lelőhelyről (Kalicz 1991, 8.kép 10-11).

A kőszerszámok közül figyelemreméltó egy csiszolt trapéz alakú kőbalta, mely megfelel az újkőkor és rézkor általánosan használt eszközeinek (13.kép 5). A kőbalták helyi előállításának bizonyítékai is megtalálhatók a középső rézkori település leletei között. Két kőfuratot ismerünk az egyik objektumból, mely a kőbalta készítés utolsó, de legnehezebb munkafázisa során keletkezett, vagyis amikor a kőbaltát a korabeli

egyszerű technikával átfúrták (14.kép 1-2). Sok megkezdett furatú töredék bizonyítja, hogy a művelet nem volt mindig sikeres. A hibátlan kőfuratok a munka eredményességét sejtetik. Az újkőkor és rézkor általános szükségletét elégítették ki a hasított kőeszközök. Néhány darab az Inkey-kápolna mellett is felszínre került. Különösen figyelemreméltó két szépen, nagy technikai jártassággal megmunkált nyilcsúcs (14.kép 7-8), vágásra szolgáló éles pengék (14.kép 5-6) és a hasított kőeszközök helyi feldolgozását bizonyító szilánkok (14.kép 3-4).

A Balaton-Lasinja kultúra létezése, leleteinek jellegzetessége, időrendi helyzete már nem képezi vita tárgyát. Mindenki egyetért azzal, hogy a kelet-magyarországi párhuzamosítás szerint a középső rézkor időszakának azt a részét töltötte ki, amit az Alföldön a Bodrogkeresztúr kultúra képvisel. Ezt a valamilyen formában egymás elterjedési területére eljutott leletek is bizonyítják. Stojan Dimitrijević fedezte fel a Lasinja kultúráról írott első munkájában a Lasinja kultúra jellegzetesebb leletének, egy díszített füles korsónak a jelenlétét a Bodrogkeresztúr kultúra Szentcsanak-településének egyik sírjában (Dimitrijević 1961, 57, 84). Ugyancsak ő mutatta ki a két kultúra egyidejűségét - bár nem annyira meggyőző erővel, mint előbb - a horvátországi Lasinja kultúra leletei között a Bodrogkeresztúr kultúra kerámiájának jelenlétét (Dimitrijević 1982, 431-432, 5.kép 3-8). A feltevés ésszerűségét jelzi, hogy Letenye-Szentkeresztombon is kerültek elő a Bodrogkeresztúr kultúra kerámiájával kapcsolatba hozható töredékek (Kalicz 1995, 75, 5.kép 4, 9.kép 2, 19.kép 15, 23.kép 6). Egyelőre nem tudjuk okát adni ezeknek a távoli összefüggéseknek. Természetesen ebben az esetben csak közvetett úton létrejött kapcsolatokra gondolunk, amely talán az egyes közösségek ajándékcseréje révén juttatott bizonyos tárgyakat messzi területre.

A Balaton-Lasinja kultúra abszolút számokban kifejezett időrendjéről még igen keveset tudunk. A korábban a Balaton III. nak tulajdonított Keszthely-Fenekpuszta I. lelőhelyről világossá vált, hogy a Balaton-Lasinja kultúráról fiatalabb, eltérő kulturális egységről, a Protoboleráz időszakról van szó, ezért az itt nyert ¹⁴C-adatok nem a Balaton-Lasinja kultúrára vonatkoznak. Így a Balaton-Lasinja kultúra időszakából nem ismerem Magyarországról közvetlen konkrét kalibrált ¹⁴C-időpontot. Ezért közvetett adatokat kell igénybevenni, hogy kifejezhessük a Balaton-Lasinja kultúra évszámokkal kifejezhető időrendjét. A Bodrogkeresztúr kultúra Tiszapolgár-basatanyai sírjaiból vett adatok alapján a Bodrogkeresztúr kultúra a Kr.e. 4000 - 3600. közötti időt töltötte ki, leszámítva a feltehetően hibás eredményt nyújtó két szélsőségesen eltérő adatot (Bognár - Kutzián - Csongor 1987). A szlovéniai La-

sinja kultúrából csupán egyetlen adatot ismerünk a Lasinja kultúra időszakára s ez belül van a Bodrogkeresztúr kultúra abszolút számadata. Ez Kr.e. 3900 ± 140 (Budja 1992, 103, 4.kép; 1995, 123, 4.kép). Ausztriában, ahol az Epilengyel fázis a Balaton-Lasinja kultúra megfelelő rokon kulturális egysége, a különböző megbízhatóságú határok között mozgó számítások szerint a Kr.e. 4250 - 3950., ill. Kr.e. 4350 - 3500. közé keltezhető (Stadler 1995, 224). Mindezek alapján a magyarországi Balaton-Lasinja kultúra az 4. évezred első felét tölthette ki.

A Balaton-Lasinja kultúra kialakulásával kapcsolatban akkor alakítottam ki feltevésemet, amikor még nem volt ismeretes a Lengyel kultúra legkésőbbi fázisának emlékényaga. Ekkor még törésszerű eltérést láttam a Lengyel kultúra akkor ismert leletei és a Balaton-Lasinja kultúra emlékei között. Ugyanakkor az igen jelentős déli típusú leletek alapján nemcsak kulturális kapcsolatokat, de migrációt is feltételeztem, melynek eredménye a Balaton-Lasinja kultúra létrejötte lett (Kalicz 1973, 1987-88, 1988; 1992). A migráció kiváltó okát a keleti sztyeppei népcsoportok nyugat-délnyugat felé irányuló népmozgásban láttam. A mozgás kiinduló helyeként az Észak-Balkánt tételeztem fel, ahol a legkésőbbi Vinča és a Salcuța kultúra III. fázisának emlékei között találtam meg a Balaton-Lasinja kultúra leleteinek alapjait. Különösen vonatkozott ez a déli összefüggés több jellegzetesség együttes előfordulására, mint pl. az egyfűlű, kannelurás díszű, redukciós égetésű, feketés színű korsókra, kétfűlű edényekre, aszimmetrikusan kettős kónikus tálakra, lecsüngő fogantyúval és időnként kiöntővel, stb. Csak kevés olyan jellegzetességet fedeztem fel, amely a Lengyel kultúra korábbi fázisából származott. Azóta azonban, mint fentebb láttuk, számos lelőhely vált ismertté, melyek a Lengyel kultúra korábban ismeretlen legkésőbbi fázisát képviselik. Ezek vizsgálata azt mutatja hogy jóval több szál köti össze a Lengyel és a Balaton-Lasinja kultúrát, mint azt korábban feltételeztem. Vagyis a váltás a két kultúra között nem volt olyan drámai. Igaz, hogy a legkésőbbi Lengyel kultúra több átöröklődött jellegzetessége is déli, balkáni eredetű. (Károlyi Mária és Bánffy Eszter fentebb idézett tanulmányai az új szempontok szerint értékelték ezt a kérdést). Úgy vélem, hogy a bőségesebb leletanyag ismeretében nekem is differenciáltabban kell a származás kérdését megfogalmaznom. Eszerint a Lengyel kultúra legkésőbbi időszakának nemcsak a leletei öröklődtek át jelentősen a Balaton-Lasinja kultúrába, de a leleteket hordozó népesség is erőteljesen részt vett az új kultúra kialakításában. Mellettük azonban az új kultúra képét meghatározó déli, azaz észak-balkáni jellegzetességek jelentek meg a Dél-Dunántúlon, amelyekről egyelőre nem dönthető el, hogy feltűnésükben játszottak-e szerepet népmozgások, amelyek a települések számának jelentős megnövekedésével jártak együtt vagy csak nagyon erőteljes déli kulturális hatások nyilvánulnak meg a leletanyag déli jellegzetességeiben és a települési sűrűség változását esetleg a környezeti tényezők módosulása hozta magával. A kérdésre a felelet egyelőre nyitva marad.

A Baden kultúra leletei

(Kr.e. 3600-2600)

A késő rézkori Baden kultúra megtelepülését a rézkorból a legbőségesebb leletanyag képviseli az Inkey-kápolna mellett. 17 objektumból származik csaknem a teljes leletanyag (5, 8, 24, 31, 34, 44, 55, 60, 71, 76, 83, 94, 112, 114, 115, 116. objektum), melyhez csak kevés szórványos lelet csatlakozik. Banner János alapvető monográfiájának megjelenése óta (Banner 1956) a 80-as és 90-es évek óta elsősorban Bondár Mária (Bondár 1982; 1984; 1987a; 1987 b; 1991; 1995; 1996; 1998) és Endrődi Anna (Endrődi 1987-88; 1991; 1992; 1997). foglalkoznak ennek a kultúrának szerteágazó problémáival és bőséges leleteinek közzétételével. Természetesen ezenkívül is számos tanulmány jelent meg a Baden kultúra leleteit ismertetve és problémáit taglalva. Banner, monográfiájában akkor ismert elterjedési területéről több mint 500 lelőhelyet ismertet, ezért igen meglepőnek látszik, hogy a Dunántúl délnyugati részéből (a Balaton-Lasinja kört képviselő) Letenye kivételével egyetlen lelőhelyről sem adott tájékoztatást. Ugyanez a helyzet ÉNy-Horvátországban és az ausztriai Karintiában is. Az utóbbi terület 3 lelőhelye kétségtelenül a Balaton-Lasinja vagy „Epilengyel” kultúrát képviseli (Banner 1956, elterjedési térkép és lelőhely lista). Amikor az Inkey-kápolna mellett Horváth László feltárta a Baden kultúra gazdag telepleleteit, majd utána terepbejárásokon megtalálta számos települési nyomát (Horváth 1984, 9-12; 1994, 91-95), világossá vált, hogy nem települési hiányról, hanem kutatási hiányosságról beszélhetünk. Azóta ezt csak megerősítették az Észak-Zalában és a Hahót környékén végzett kutatások, melyek a Baden kultúra különböző időszakának bőséges leletanyagát hozták felszínre (H.Simon 1987; 1990, 55-56; Bánffy 1994, 100-101; 1995b, 42-43.o, továbbá 41-47.t).

Az Inkey-kápolnánál feltárt objektumok egy kivételével hulladékokkal megtöltött gödrök voltak és az ásás egész területén lazán szétszóródva helyezkedtek el. Az egyetlen kivételt egy nagy méretű, 2,3 m átmérőjű kemence képviselte (Horváth 1984, 9). A legtöbb gödörobjektum sekély mélységben maradt meg. Az építmények hiánya nem meglepő, mert a Baden kultúra teljes területén, a nagyfelületű feltárások ellenére, sehol sem sikerült építmény nyomaira bukkanni.

Ez a hiányosság tehát az Inkey-kápolna mellett sem lehet meglepő és arra gondolhatunk, hogy a Baden kultúra népeisége olyan u.n. boronaházakban lakott, melynek felszínre fektetett talpgerendái a felépítménnyel együtt nyomtalanul elpusztultak. A Hahót mellett feltárt 3 x 5 m-es gödörobjektum jelenthetne kivételt, mely fölött égett tapasztöredékeket tartalmazó réteget talált az ásató Bánffy Eszter (Bánffy 1995b, 42-43). Az általa ismertetett helyszínrajz azonban nem elégséges a Baden kultúra építménye meghatározásához, mert nem tükrözi a házak jellegét. Valódi kivétel azonban itt is akad. Horvátországban, a Duna melletti Vučedol-Várhegyen a település elkülönült részén nagyméretű, oszlopos szerkezetű, különleges rendeltetésű építményeinek az alapjait tárták fel (Schmidt 1945, 15-21). Ezek azonban nem tekinthetők közönséges lakóépítményeknek, hanem a közösség kiemelkedő társadalmi rangot birtokló képviselői lakóhelyei és egyúttal ipari feldolgozás központjai lehetnek.

A leletanyag lényegében a nagy számú edénytöredékekből áll. Az edények tartósítására túlnyomó részben a redukciós égetést alkalmazták. Erre abból következtethetünk, hogy az edények felülete az esetek többségében a világostól a sötét barnáig, továbbá a világos szürkétől a sötét szürkéig és a feketésig minden színárnyalat megtalálható, ami redukciós, füstös égetés következménye. Az edények anyagának a soványítása széles skálán mozgott. A finom iszapolás, az apró kvarc- és homokszemcse belekeverése az agyagba főleg a jó kidolgozású és gondosan simított edényekre jellemző. Megfigyelhető azonban az apró kavicszemcsék sűrű felhasználása is, amely főleg a nagyobb fazekakra jellemző, ami által az edény külső felülete durvává és egyenetlenné vált. Ez valamilyen oknál fogva szándékos volt, s ezekben az esetekben is elsimított az edények belső felülete. Az edényformákat és díszítésüket a következőkben foglaljuk össze:

1. Bögrék és kisebb korsók, mericék. A kisméretű ivóedények legjellegzetesebb példái. Méretük 4-8 cm között változik. A leggyakoribb edényformák közé tartoznak. Két fő típust különíthetünk el. A legöbolyított aljú körte alakú, kissé összeszűkülő, vagy széles szájú, alig észrevehető, alacsony nyakú formák a számosabbak. Zömök keresztmetszetű fülük alig emelkedik a perem fölé (15.kép, 1-2, 4-9, 18.kép 2, 19.kép 2-3, 20.kép 2, 221.kép 1-2, 23.kép 3-5) Csak egyetlen lapos szalagfülű bögre került elő (23.kép 1). Gyakori, hogy a hasukat ferde vagy függőleges kannelura borítja (15.kép 7-9, 23.kép 1,3,5). Ezek a formák inkább a Baden kultúra idősebb klasszikus szakaszát idézik. Egyetlen hosszú nyakú korsót hozott felszínre a feltárás, amely inkább a fiatalabb időszakban gyakori (14.t. 3). A korsókhoz tartozó különleges fültöredéknél a fület vékony agyagurkákból állították össze, mely

által a Kelet-Magyarország vissi típusú edények jellegzetes fülképzésére emlékeztető példány jött létre (23.kép 7). A csúcsos aljú magasra felemelkedő fülük mericékből is felszínre került két példány, amelyek a fiatal időszak jellegzetes darabjai (18.kép 1, 22.kép 8).

2. Tálak. A legnagyobb számban előforduló edénytípus. Jellegzetes főző és étkezési edény. Azoknak a tálaknak, melyek jó felületi megdolgozásúak és a kisebbeknek számítanak, a szájátmérőjük 15-30 cm között változik. Vannak azonban ezektől nagyobb méretű tálak is és a durva felületű fazekakéhoz hasonló külsejük van, s szájátmérőjük elérhette a 40 cm-t is. Ezek a nagy tálak feltehetően nagyobb létszámú családi vagy egyéb közösség főzési és étkezési igényeit elégíthették ki. A tálaknak több változata is előfordul az Inkey-kápolna mellett. Leggyakrabban a S-profilú, vagy az éles hastörésű kettős kónikus forma tűnik fel, amikor a szájuk minden esetben kihajlik (15.kép 12, 16.kép 1-7, 10, 18.kép, 7-10, 13, 19.kép 5-6, 21.kép 2-6, 22.kép 3-7, 9, 23.kép 6, 8, 24.kép 8, 12). Az itt bemutatott képek szerint az említett tálak túlnyomó része díszített. Lencse-, esőcsepp- és ékalakú bemélyített díszek egy vagy több vízszintes sort alkotnak, s ezekhez kapcsolódnak a bekarcolt ferde, függőleges, zezzug és csüngő háromszögeket alkotó minták. Kormeghatározónak tekinthető a az említett táltípusnál a perem belső részét díszítő ferdén találkozó kanneluracsoportok alkalmazása (15.kép 12, 16.kép 2). Az ilyen díszítés inkább az korai klasszikus fázisokra jellemző. A tálak másik kisebb csoportját az egyszerű behúzott szájú formák alkotják. Méretük és felhasználásuk az előbbiekhöz hasonló. Egyelőre nem magyarázható ennek a kisebb formai eltérésnek az oka. Talán a használatukban is lehetett eltérés (15.kép 13, 18.kép 14). Díszítésük ugyanolyan, mint az előzőké, csupán ezeknél az egész belső felületet borítja a függőleges kannelurázás. Ebben a csoportban találhatjuk a nagyméretű, durva felületű behúzott peremű és egyszerű fordított csonka kúp alakú tálakat (19.kép 17, 21.kép 8, 24.kép 7). Egy különleges forma is előfordul a behúzott szájú tálak között. Ez a kétosztatú tál, mely rendszerint két egyenlőtlen részre van osztva, és az osztófalnál a perem fölött erősen kiemelkedő lapos fogantyúk helyezkednek el (19.kép 8). Az ilyen tálaknak különleges rendeltetése lehetett, feltehetően szertartási célra használhatták őket. Ezt a feltevést erősíti egy szigetszentmártoni sírlelet Budapest közelében, ahol az eltemetett halott mellé egy négykerekű kocsit agyagmodelljét, füles korsókat és két darab kétosztatú tálalt (!) tettek. Mindezek a halott különleges helyzetére utalnak (Kalicz 1976). Más adatok is megerősítik ezt a véleményt. A kétosztatú tálak a korai klasszikus időszakban jelentek meg és a java klasszikus időszak jellegzetes tárgyai lettek. A tálakhoz kapcsolódóan kell

megemlíteni a fülek egy jellegzetes típusát, a vízszintes átfűrésű, szűk nyílású „alagútfüleket“, melyek leggyakrabban a tálakon, jóval a perem alatt jelennek meg. Többször is bevagdalt bordával, völgyeléssel, díszítettek, vagy csak simák, egy esetben párosával tűntek fel (15.kép 13, 16.kép 10, 20.kép 5-9, 21.kép 6, 22.kép 9, 23.kép 6). Főleg a nagy tálaknál figyelhetők meg a közepén benyomott, vízszintes állású bütyökfogantyúk, vagy csak egyszerű bütykök (18.kép 14, 17, 21.kép 8, 24.kép 7).

3. Fazekak. A Baden kultúra igen jellegzetes edénytípusa, s az Inkey-kápolna mellett is sok töredéke került felszínre. Feltehetően a tárolás lehetett az egyik funkciójuk, emellett az sem kizárt, hogy nagyobb létszámú étkező számára főzésre is felhasználták őket. Töredékességük miatt méretükre nézve nincs adatunk, de a 30-40 cm-es szájátmérő alapján a 60-70 cm-es magasság is elképzelhető. Alakjuk egyszerű. Jellemző az enyhe S-profil több változata és a széles szájníylás. A peremen egy sorban, alatta egy vagy két sorban erőteljes, bevagdalt bordák futnak körbe. Felületük a leggyakrabban erősen durvított és csak ritkábban simított. Nagyon ritkán függőlegesen haladó bekarcolt zegzugvonal és függőleges sima lécborda is díszítheti (17.kép 1-9, 18.kép 12, 15-16, 20.kép 10-11, 21.kép 7; 24.kép 4-6, 10-11). A bemutatott fazekak a Baden kultúra minden fázisában otthonosak, de a többsoros bordák inkább a korai klasszikus időszakra jellemzők.

4. Amforák. Ez az edényforma is gyakori, de nem annyira, mint a fazekak. Jellemző rájuk a lekerekített kettős kónikus vagy tojásdad test és a töréssel vagy törés nélkül kapcsolódó magas, szűk nyak. Éppen a szűk nyak miatt a főzési funkciót kiiktathatjuk felhasználási körükből. Inkább a folyadéktárolás, esetleg erjesztés lehetett legfontosabb rendeltetésük. Méretük a töredékek alapján ítélve, a fazekakéhoz lehetett hasonló. Nyakuk, sőt testük is mindig simított, többnyire díszítetlen, olykor azonban vízszintes lécbordák, lapos korong alakú kiemelkedések, és függőleges kannelurák díszítik gondosan simított felületüket. (17.kép 10-11, 19.kép 4, 23.kép 9, 24.kép 13). A kisebb és nagyobb amforánál figyelhető meg a legidősebb fázisból öröklődött, az edény belseje felé betüremelő függőleges „szubkután” fül, mely a korai klasszikus kor végéig használatban maradt (15.kép 10, 23.kép 9). A „szubkután” fül a nagyobb korsóknál is megfigyelhető.

A kis és különleges agyagtárgyak között említhető a kettős kónikus orsógomb (19.kép 1), és egy közepén, hosszában átfűrt kúp alakú díszített agyagtárgy, melynek rendeltetés ismeretlen előttem (21.kép 1). Több csiszolt vagy a használatból kopott dörzsölt- és őrlőkő töredéke is megtalálható az Inkey-kápolna melletti késő rézkori település leletei között (24.kép 1-3), amelyeket leginkább a gabona őrlésére használtak.

A késő rézkori Baden kultúra leletanyaga nagy vonásokban elhelyezhető a hosszú, kb. 1000 éves időszakban, mely a Boleráz fázis kezdetétől a Kostolac fázis végéig valamennyi fejlődési szakaszt magába foglal. A 20. század harmadik negyedében végzett nagy felületű szlovákiai ásatások lehetővé tették, hogy a Baden kultúra egymást követő időszakait, az egyes fázisok leletanyagát önállóan tartalmazó lelőhelyek alapján el lehessen különíteni és meg lehessen határozni. Ezt a munkát Viera Neřmejcová - Pavúková végezte el máig ható érvényességével (néhány a Boleráz fázis utáni időszakot tárgyaló tanulmányaiból: Neřmejcová-Pavúková 1974; 1981; 1991). Az általa megállapított fázisok nemcsak Szlovákiában érvényesek (Cheben 1984), de lényegében a magyarországi viszonyokra is alkalmazhatók. Az állapítható meg, hogy a Baden kultúra Inkey-kápolna melletti települése a korai és középső klasszikus fázis határára keltezhető. Elsősorban a Červený Hrádok, Nevidzany és Malá nad Hronom lelőhely által képviselt IIB és III. fázis leletegyütteseinek képviselik azt a leletanyagot, mely a legjobb párhuzamokat tartalmazza az Inkey-kápolna melletti település leleteihez (Neřmejcová - Pavúková 1974, 16-50, 54-56.kép). Hasonló jó párhuzamnak tartható a Kisbényen (Binán) feltárt településen is, melyet a feltáró Ivan Cheben a Neřmejcová - Pavúková szerinti IIB fázisba keltezett (Cheben 1984). Ezek szerint az Inkey-kápolna melletti település a Baden kultúra fejlődésének középső szakaszába tartozhat. Az észak-zalai Tekenyé lelőhelyen feltárt kevés objektum a legkorábbi, vagyis a Boleráz fázis emlékeit tartalmazta (H. Simon 1987, 15, 17). Ebből következik, hogy a Délnyugat-Dunántúlon is számolhatunk a Baden kultúra minden fejlődési szakaszának jelenlétével.

A Baden kultúra abszolút számokban kifejezett időszaka a kalibrált ¹⁴C-adatok alapján a Kr.e. 3600 - 2600. közötti időre keltezhető. A klasszikus fázisnak az Inkey-kápolna melletti telepen talált leletei ennek megfelelően, közvetetten a Kr.e. 3300 - 3000. közötti időben helyezhetők el (Bankoff - Winter 1990, 2.tábla, Forenbauer 1993, 239, és 2.kép; Stadler 1995, 224, 2.t.; legújabb: Marán 1998). Evžen Neustupný, Neřmejcová - Pavúková, Raczky Pál ugyancsak magasabb, bár nem mindig a szélső értékek közé keltezték a Baden kultúrát (Neustupný, 1968; Neřmejcová-Pavúková 1991, 84; 1992, 367; J. Görtsdorf meghatározása alapján a Kr.e. 3690/3360 - 2910/270. adatokat közölte a Baden kultúrával kapcsolatban, egyben azonban kifejezte kétségeit is; Raczky 1995). J. Pavelčík ezekkel szemben alacsonyabbra keltezte a Baden kultúra időszakát (Pavelčík 1988). Az tapasztalható, hogy a kutatás az utóbbi évtizedben egyre inkább a dendrokronológiai, kalibrált évszámokat használja. Mivel a természettudományos alapú eredmények egzakt vizs-

gálatokon alapulnak, ezért mi is erre a keltezési módra támaszkodunk.

Az Inkey-kápolna mellett feltárt települészet betekintést nyújt az újkőkori/korai rézkor átmeneti időszakába, a középső és késő rézkor történeti problémáiba és sok tekintetben előrelépést hozott a kérdések megválaszolására, főleg azzal, hogy elsőként kerültek felszínre

olyan leletek, amelyek az itteni ásatásokig ismeretlenek voltak és távoli összefüggésekre, kapcsolatokra hívták fel a figyelmet. Az itt született kutatási eredmények jelentős támpontot nyújthatnak a Délnyugat-Dunántúl újkőkoriával és rézkorával foglalkozó kutatások számára is.

Jegyzet:

*Köszönetet mondok Horváth Lászlónak a neolitikus és rézkori leletek közlési jogának átadásáért.

Irodalom:

ASPES1995

Aspes, A.: Settlement Patterns between the Alps and the Black Sea 5th to 2nd millenium B.C. Szerk. Aspes, A., Me-morie del Museo civico di storia Naturale di Verona (Iia Serie) Sezione Science dell'Uomo, No 4, Verona 1995.

BAKAY - KALICZ - SÁGI 1966

Bakay K. - Kalicz N. - Sági K.: Veszprém megye régészeti topográfiája. A Keszthelyi és Tapolcai járás (Magyarország régészeti topográfiája 1). Budapest 1966.

BANKOFF - WINTER 1990

Bankoff, H. A. - Winter, F. A. The Later Aeneolithic in Southeastern Europe. AJA 94, 1990.

BANNER 1956

Banner, J.: Die Pécelér Kultur. ArchHung 35, 1956.

P. BARNA 1999

P. Barna J.: Lengyel finds in Balatonmagyaród-Kápolna-pusztá. In: Lengyel '99 Veszprém. Abstract book, Veszprém 1999, 8-10.

P. BARNA 2001

P. Barna J.: Late Lengyel Finds in Balatonmagyaród - Kápolnapusztá. In: (Regenye J.) szerk.: Sites and Stones - Lengyel culture in Western Hungary and Beyond. Veszprém 2001, 61-69.

BÁNFFY 1991

Bánffy E.: Continuity and discontinuity: some questions on the transition from the Neolithic to the Copper Age in the Carpathian basin. Antaeus 19-20, 1991, 23-32.

BÁNFFY 1992

Funde der späten Lengyel- und frühen Balaton-Lasinja-Kultur im Kleinbalaton-Gebiet. Probleme des Überganges. SP 11-12, Sofia 1992, 308-312.

BÁNFFY 1994

Bánffy E.: Újkőkori és rézkori települések Hahót és Zalaszentbalázs határában - Neolithische und kupferzeitliche Siedlungen in der Gemarkung von Hahót und Zalaszentbalázs. Zalai Múzeum 5, 1994, 97-147

BÁNFFY 1995 a

Bánffy E.: Early Chalcolithic settlement at Zalaszentbalázs-Szólóhegyi mező. Antaeus 22, 1995a, 71-102.

BÁNFFY 1995 b

Bánffy E.: Neolithic and Copper Age settlements at Hahót and Zalaszentbalázs (Zalaszentbalázs-Pusztatető, Hahót-Szartóri I-II). Antaeus 22, 1995b, 35-69.

BÁNFFY 1995 c

Bánffy E.: South-West Transdanubia as a mediating area. On the culture history of the Early and Middle Chalcolithic. Antaeus, 22, 1995c, 157-194.

BÁNFFY 1997

Bánffy E.: Cult objects of the Neolithic Lengyel Culture. Archaeo-lingua Budapest, 1997.

BOGNÁR - KUTZIÁN - CSONGOR 1987

Bognár-Kutzián I. - Csongor É.: New results of radiocarbon dating of archaeological Finds in Hungary. In: Pécsi M. - Kordos L. (szerk.): Holocen environment in Hungary. Geogr. Res. Insti-tute, Hung. Acad. of Scienc. Budapest 1987, 131-139.

- BONDÁR 1980-81.**
Bondár M.: Spätkupferzeitliche Siedlung in Pécs-Vasas (Komitat Baranya). *MittArchInst* 10-11, 1980-81, 25-44.
- BONDÁR 1984**
Bondár M.: Neuere Funde der Kostolac- und der Spätbadener Kultur in Ungarn. *ActaArchHung* 36, 1984, 59-84.
- BONDÁR 1987 a**
Bondár M.: Újabb adatok a badeni kultúra temetkezéseihez - Neuere Beiträge zu Bestattungen der Badener Kultur. *Zalai Múzeum* 1, 1987a, 47-58.
- BONDÁR 1987 b**
Bondár M.: Késő rézkori kemence Esztergom-Diósvölgyben - Spätkupferzeitlicher Ofen in Esztergom-Diósvölgy. *CommArchHung* 1987b, 32-44.
- BONDÁR 1991**
Bondár M.: A badeni kultúra telepe Balatonmagyaródon - Die Siedlung der Badener Kultur von Balatonmagyaród. *Zalai Múzeum* 3, 1991, 137-154.
- BONDÁR 1995**
Bondár M.: The Settlement of the Lengyel Culture at Zalaszentbalázs. *Antaeus* 22, 1995, 51-70.
- BONDÁR 1996**
Bondár M.: Késő rézkori sírok Balatonbogláron. (A kostolaci kultúra leletei Somogy megyében I) - Late Copper Age Graves at Balatonboglár (Finds in the Kostolac culture in Somogy County, Hungary). *SMK* 12, 1996, 3-16.
- BONDÁR 1998**
Bondár M.: Késő rézkori település maradványai Ordacsehi-Major lelőhelyen - Late Copper Age Settlement at the Site at Ordacsehi-Major. *SMK* 13, 1998, 3-39.
- BUDJA 1983**
Budja, M. Tri desetletja razvoja o poznem neolitu i eneolitu Severozahodne Jugoslavije - Drei Jahrzehnte der Entwicklung der Theorien über das Spätneolithikum und das Äneolithikum des nordwestlichen Jugoslawien. *Poročilo* 11, 1983, 73-83.
- BUDJA 1992**
Budja, M.: Peatniki v slovenskih neolitskih naselbinskih konek-stih - Lehmstempel in dem slowenischen neolithischen Siedlungskontexten. *Poročilo* 20, 1992, 95-108.
- BUDJA 1994**
Budja, M.: Neolithisation in Slovenia - A neolithizáció folyamata Szlovéniában. *JAMÉ* 36, 1994, 75-78.
- BUDJA 1995.**
Budja, M.: Neolithic and Eneolithic settlement patterns in the Bela krajina region of Slovenia. In: Aspes, A. (szerk.), *Settlement Patterns* 1995, 119-127
- CHEBEN, I.**
Sidlisko badenskej kulture v Bini, Siedlung der Badener Kultur in Bina. *SIA* 32, 1984, 144-177.
- DIMITRIJEVIĆ 1961**
Dimitrijević, S. Problem neolita i eneolita u Sjeverozapadnoj Jugoslaviji. (Deutsche Zusammenfassung). *OA* 5, 1961.
- DIMITRIJEVIĆ 1980**
Dimitrijević, S.: Zur Frage der Retz-Gajary-Kultur in Nordjugoslawien und ihre Stellung im pannonischen Raum. *BRGK* 61, 1980, 17-88.
- DIMITRIJEVIĆ 1982**
Dimitrijević, S.: Zu einigen chronologischen Fragen des pannonischen Neolithikums. *Germania* 60, 1982, 425-458.
- T. DOBOSI. - TÁRNOKI 1987**
T. Dobosi V. - Tárnoki J. Excavations at Csesztve-Stalák. *CommArchHung* 1987, 5-14.
- M. EGRI 1996**
M. Egri I.: Mosonszentmiklós-Egyéni földek. *Az 1993. év régészeti kutatásai; RégFüz* 47, 1996, 17-18.
- ELLIS 1984**
Ellis, L.: The Cucutei-Tripolye Culture - A Study in Technology and the Origins of Complex Society. *BAR International Series* 217, Oxford 1984.
- ENDRŐDI 1987**
Endrődi A.: Badeni idoltöredék Káposztásmegyer-Farkaserdőről - Badener Idolfragment aus Káposztásmegyer-Farkas-erdő. *ArchÉrt* 114, 1987-88, 80-85.
- ENDRŐDI 1991**
Endrődi A.: Újabb adatok a badeni kultúra megtelepedéséhez Budapest területén - Neuere Beiträge zur Niederlassung der Badener Kultur auf dem Gebiet von Budapest. *BudRég* 28, 1991, 59-82.
- ENDRŐDI 1992**
Endrődi A.: Késő rézkori leletek Szigetszentmiklós üdülősorán - Late Copper Age Assemblages at Szigetszentmiklós-Üdülősor. In: Havassy P. - Selmečzi L. (szerk.), *Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán. BTM Műhely* 5, Budapest 1992, 63-82.
- ENDRŐDI 1997**
Endrődi A.: A késő rézkori badeni kultúra Budapest, Andor utcai telepnyaga a kulturális kapcsolatok tükrében - Die Siedlungsmaterialien der spätkupferzeitlichen Badener Kultur aus der Andorstraße, im Spiegel der kulturellen Verbindungen. *BudRég* 31, 1997, 121-175.
- FIGLER 1993**
Figler A.: Győr-Szabadrét domb. *Az 1991. év régészeti kutatásai. RégFüz* 45, 1993, 14-15.
- FIGLER 1994.**
Figler A.: Abda-Hármasok; Börcs-Paphomok dűlő. *Az 1992. év régészeti kutatásai. RégFüz* 46, 1994, 57.
- FIGLER 1995, 1997**
Figler A.: Mosonszentmiklós-Pálmajor. *Az 1993. év régészeti kutatásai. RégFüz* 47, 18-19; *Az 1995. év*

- régészeti kutatásai. *RégFüz* 49, 1997, 19-20
- FIGLER 1997**
Figler A.: Bőrcs-Paphomok dűlő. Az 1994. év régészeti kutatásai. *RégFüz* 48, 1997, 7-8.
- FORENBAHER 1993**
Forenbaher, S.: Radiocarbon dates and absolute chronology of the Central European Early Bronze Age. *Antiquity* 67, 1993, 218-220, 235-256.
- FÜZES 1989**
Füzes M.: A földművelés kezdeti szakaszának (neolitikum és rézkor) növényleletei Magyarországon (Archaeo-botanikai vázlat) - Die Pflanzenfunden in Ungarn der anfänglichen Entwicklungsphase des Ackerbaues (Neolithikum und Kupferzeit). *Archaeobotanische Skizze. A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 1, 1989, 139-238.
- GLÄSER 1996**
Gläser, R.: Zur absoluten Datierung der Vinc'a-Kultur anhand von ¹⁴C-Daten. In: Draşovean, F. (szerk.), *The Vinc'a culture, its role and cultural connections. Timişoara 1996*, 175-212.
- GLÄSER - REGENYE 1989**
Gläser, R. - Regenye J.: A vonaldíszes kerámia és a lengyeli kultúra telepe Kúpon - Siedlung der Linienbandkeramik und der Lengyel-Kultur in Kúp. *Veszprémi Tört. Tár* 2, 1989, 18-33.
- GYULAI 1995**
Gyulai F.: The plant and food remains from the Copper Age settlement at Zalaszentbalázs-Szőlőhegyi mező. *Antaeus* 22, 1995, 145-156.
- HERTELENDI 1995 b.**
Hertelendi E.: 14 Carbon dating of Zalaszentbalázs-Szőlőhegyi mező 1992-1993. Appendix in *Antaeus* 22, 1995b, 105-106.
- HERTELENDI - KALICZ - RACZKY - HORVÁTH és még mások 1995 a**
Hertelendi E. - Kalicz N. - Raczky P. - Horváth F. és még mások: Re-evaluation of the Neolithic in Eastern Hungary based on calibrated radiocarbon dates. *Radiocarbon* 37, 1995a, 239-245.
- HERTELENDI - SVINGOR - RACZKY - HORVÁTH - FUTÓ - BARTOSIEVICZ - MOLNÁR M 1998**
Hertelendi E. - Svingor É. - Raczky P. - Horváth F. - Futó I. - Bartosievicz L. - Molnár M.: Radiocarbon chronology of the Neolithic and time span of tell settlements in Eastern Hungary based on calibrated dates. *Archaeometrical Research in Hungary II. Budapest-Kaposvár-Veszprém 1998*, 61-69.
- HORVÁTH 1984**
Horváth L.: Előzetes jelentés a Nagykanizsa-Inkey sírkápolna melletti lelőhely feltárásáról - Preliminary report on the excavation site by the Nagykanizsa-Inkey sepulchral chapel. *ZGy* 18, 1984, 7-25.
- HORVÁTH 1994**
Horváth L.: Nagykanizsa és környékének története az újkőkortól a római kor végéig. In: Béli J., Rózsa M., Rózsáné Lendvai A. (szerk.): *Nagykanizsa 1994*, 83-141.
- HORVÁTH 1991**
Horváth L. A.: Rézkori település Nagykapornakon - Die kupferzeitliche Siedlung bei Nagykapornak. *Zalai Múzeum* 3, 1991, 13-135.
- HORVÁTH - H. SIMON 1997**
Horváth L. A. - H. Simon K.: A neolitikum és rézkor Zalaegerszeg környékén Neolithic and Copper Age in Zalaegerszeg and its Environt. In: Kapiller I. (szerk.): *Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok. Zalaegerszeg 1997*, 7-48.
- KALICZ 1969**
Kalicz N.: A rézkori balatoni csoport Veszprém megyében - Die kupferzeitliche Balaton-Gruppe im Komitat Veszprém. *VMMK* 9, 1969, 83-90.
- KALICZ 1970**
Kalicz N.: Keszthely-Fenekpuszta I-IV. In: *Zehn Jahre archäologische Forschungen 1958-1968. MittArchInst* 1, 1970, 106-108.
- KALICZ 1969-70**
Kalicz N.: A balatoni csoport emlékei a Dél-Dunántúlon - Funde der Balaton-Gruppe in Südtransdanubien. *JPMÉ* 14-15, 1969-70 (1974), 75-96.
- KALICZ 1973**
Kalicz N.: Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn. In: Chropovský, B. (szerk.): *Baden-Symposium 1973*, 131-165.
- KALICZ 1973**
Kalicz N.: Siedlungsfunde der Balaton-Gruppe in Nagykanizsa. *MittArchInst* 4, 1973, 19-24.
- KALICZ 1976**
Kalicz N.: Ein neuer kupferzeitlicher Wagenmodell aus der Umgebung von Budapest. *ArchAustr. (Festschrift für R. Pittioni) Beiheft* 13, 1976, 188-202.
- KALICZ 1982**
Kalicz N.: A Balaton-Lasinja kultúra történeti kérdései és fémleletei - The historical problems of the Balaton-Lasinja culture and its metal finds. *ArchÉrt* 109, 1982, 3-17.
- KALICZ 1985**
Kalicz N.: Kőkori falu Aszódon - Neolithisches Dorf in Aszód. *Múzeumi Füzetek, Petőfi Múzeum Aszód*, 32, 1985.
- KALICZ 1987**
Kalicz N.: Kultúráváltások a korai és középső réz korban a Kárpát-medencében - Culture changes in the Carpathian basin during the late Neolithic and Copper

- age. ArchÉrt 114-115, 1987-1988, 3-15.
- KALICZ 1988**
Kalicz N.: The new results of the investigations on the Hungarian Copper Age. (Viareggio 15-18 ottobre 1987). *Rassegna di Archeologia* 7, 1998, 75-103.
- KALICZ 1991**
Kalicz N.: Beiträge zur Kenntnis der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. In: Lichardus, J. (szerk.), Die Kupferzeit als historische Epoche, 1991, 347-387.
- KALICZ 1992**
Kalicz N.: Die Balaton-Lasinja-Kultur und ihre südlichen Beziehungen. *Studia Prach.* 11-12, Sofia 1992, 313-333.
- KALICZ 1995 a**
Kalicz N.: Die Balaton-Lasinja-Kultur in der Kupferzeit Südost- und Mitteleuropas. In: IPH, Budapest 1995a, 37-49.
- KALICZ 1995 b**
Kalicz N.: Letenye-Szentkeresztomb: Ein Siedlungsplatz der Balaton-Lasinja-Kultur. In: IPH 7, Budapest 1995b, 61-77.
- KÁROLYI 1992**
Károlyi M.: A korai rézkor emlékei Vas megyében. (Összefoglalás angol nyelven), Szombathely 1992.
- KOROŠEC 1964**
Korošec, J. Kulturne ostaline na kolišču ob Resnikovem prekopu odkrite v letu 1962 - Die in Jahre 1962 entdeckten Kulturüberreste im Pfahlbau am Resnik-Kanal. *Poročilo* 1, 1964, 25-46.
- KOROŠEC 1975**
Korošec, P.: Poročilo o raziskavah v Ajdovski jami 1967. leta - Bericht über die Forschungen in der Ajdovska-Höhle im J. 1967. In: *Poročilo*, 4, 1975, 170-209.
- LIČKA 1994**
Lička, M.: Zu Töpferöfen der Lengyel-Kultur. In: Košťurík, P., (szerk.), *Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1888-1988*. Brno-Lodz 1994, 192-199.
- MARAN 1998**
Maran, J.: Die Badener Kultur und der ägäisch-antolische Bereich. Eine Neubewertung eines alten Forschungsproblems. *Germania*, 76, 1998, 497-525.
- NĚMEJCOVÁ - PAVÚKOVÁ 1981**
Němejcová - Pavúková, V.: Náčrt periodizácie Badenskej kultury a jej chronologických vzťahov k južovýchodnej Európe. - An outline of the periodical system of Baden Culture and its chronological relation to Southwest Europe. *SlovArch* 29, 1981, 261-296.
- NĚMEJCOVÁ - PAVÚKOVÁ 1984**
Němejcová - Pavúková, V.: Beitrag zum Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur. *SlovArch* 22, 1984, 237-260.
- NĚMEJCOVÁ - PAVÚKOVÁ 1991**
Němejcová - Pavúková, V.: Typologische Fragen der relativen und absoluten Chronologie der Badener Kultur. *SlovArch* 39, 1991, 59-90.
- NĚMEJCOVÁ - PAVÚKOVÁ 1992**
Němejcová - Pavúková, V.: Kulturhistorische Verhältnisse in Südosteuropa zu Beginn des Horizontes Ezero - Baden und die möglichen Wege von Kontakten mit dem ägäisch-antolischen Gebiet. *SP* 11-12, 1992, 362-384.
- T. NÉMETH 1994**
T. Németh G.: Vorbericht über spätneolithische und frühkupferzeitliche Siedlungsspuren bei Lébény (Westungarn). *JAMÉ* 36, 1994, 241-261.
- NEUSTUPNÝ 1968**
Neustupný, E.: Absolute Chronology of the Neolithic and Aeneolithic Periods in Central and South-Eastern Europe. *SIA* 16, 1968, 19-60.
- PARZINGER 1993**
Parzinger, H.: Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und Mittlerem Taurus. *Römisch-Germanische Forschungen* 52. Mainz am Rhein 1993.
- PAVELČIK 1988**
Pavelčík, J.: Zur Frage der chronologischen Stellung der Badener Kultur. *Germania*, 68, 1988, 144-149.
- POROČILO**
Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, Ljubljana.
- RACZKY 1974**
Raczky P.: A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon - Funde der spätesten Phase der Lengyel-Kultur in Westungarn. *ArchÉrt* 101, 1974, 185-210.
- RACZKY 1995**
Raczky P.: New data on the absolute chronology of the Copper Age in the Carpathian Basin. In: IPH 7, Budapest 1995
- REGENYE 1999**
Regenye J.: Settlements of the Lengyel culture around Tűzköves-hegy in Szentgál (Veszprém county, Hungary). In: *Lengyel'99*. Abstract book, Veszprém 1999, 51.
- ŠAVEL 1992**
Šavel, I.: Bukovnica - rezultati terenskih raziskav v letih 1987-1988 - Resultate der Ausgrabungen in den Jahren 1987-1988. *Poročilo*, 20, 1992, 57-85.
- SCHMIDT 1945**
Schmidt, R. R.: Die Burg Vučedol. Zagreb 1945.
- H. SIMON 1987**
H. Simon K.: Neolit és rézkori települések Tekenyé határán - Neolithische und kupferzeitliche Siedlungen in der Gemarkung von Tekenyé. *Zalai Múzeum* 1, 1987, 7-46.
- STADLER 1995**
Stadler, P.: Ein Beitrag zur Absolutchronologie des

- Neolithikums in Ostösterreich aufgrund der 14C-Daten. In: Neugebauer, J.-W. (szerk.): Jungsteinzeit im Osten Österreichs. St.Pölten-Wien 1995, 210-224.
- VELUŠĚEK 1999
Velušček, K. A.: Neolithic and Eneolithic Investigations in Slovenia. *ArhVestn.* 50, 1999, 59-79.
- M. VIRÁG 1986
M. Virág Zs.: Javarézkori leletek Zalavár-Basaszigetéről - Middle Copper age finds from Zalavár-Basasziget. *ArchÉrt* 113, 1986, 3-14.
- M. VIRÁG 1990
M. Virág Zs.: Vorbericht über die Ergebnisse der Freilegungen der kupferzeitlichen Siedlung von Zalavár-Basasziget. *Zalai Múzeum* 2, 1990, 71-79.
- M. VIRÁG 1999
M. Virág Zs.: Problems of late Lengyel development in northern Transdanubia. In: *Lengyel '99. Abstract book, Veszprém* 1999, 58.
- M. VIRÁG - T. BÍRÓ 1999
M. Virág Zs.-T. Bíró K.: New find assemblage of the late Lengyel culture from SW Transdanubia (Vörs-Máriaasszonysziget). In: *Lengyel '99. Abstract book, Veszprém* 1999, 59-61.
- ZALAI - GAÁL 1995
Zalai - Gaál I.: A lengyeli kultúra „agyagmécsesei“ - Die Tonlämpchen der Lengyel-Kultur. *ArchÉrt* 120, 1995, 3-36.

Endneolithische und kupferzeitliche Besiedlung bei Nagykanizsa (Inkey-Kapelle)

L. Horváth führte 1979-81 und 1991 Rettungsgrabungen bei der Inkey-Kapelle durch. Er legte die Siedlungsobjekte mehrerer archäologischen Epochen und er vertraute mich auf die Bearbeitung eines Berichtes über die endneolithischen und kupferzeitlichen Funde. Die Fundstelle liegt auf einem niedrigen Hügelanhang, wo sich die verschiedenen Wasserläufe trafen und nach Süden zur Drau liefen. Unsere Epochen sind durch drei archäologische Kulturen vertreten (Lengyel-Kultur, Balaton-Lasinja-Kultur und die Baden-Kultur).

Lengyel-Kultur. Früher reihten wir die späteste Stufe der Lengyel-Kultur zum Neolithikum an, doch datieren die Kollegen diese Stufe wegen der chronologischen Parallelität der ostungarischen Frühkupferzeit, in die Kupferzeit. Diese Annahme möchte auch ich akzeptieren, trotzdem, dass die Entwicklung der materiellen Kultur ungebrochen zu sein scheint und es noch keinen eindeutigen Beleg für die Gleichzeitigkeit gibt. Die Jahreszahlen der späten Stufe sind von Zalaszentbalázs bekannt (4596-4449 BC), welche Fundstelle typologisch mit der Inkey-Kapelle gleichzeitig ist. Nach den ostungarischen Jahreszahlen sollte diese Periode der Prototiszapolgár-Phase entsprechen. Deswegen können wir nur mit Vorbehalt die ganze späte Lengyel-Phase mit der ostungarischen Frühkupferzeit parallelisieren. Insgesamt 9 Grubenobjekte enthielten die Funde der späten Lengyel-Kultur, darunter war eine

Grube besonders reich. Die Meinungen über die „Wohngruben“ oder „Grubenhaus“ können wir ablehnen, seitdem in Transdanubien überall die Grundrisse von auf die Erdoberfläche errichteten Häuser gefunden wurden. Die Gefäße waren mit ausgezeichneter Technik (und Oxidationsbrand) hergestellt worden, deswegen sich die Keramik von der dickwandigen bis zur papierdünnen Stärke in aller Gattung befindet. Die Gefäße des Haushaltes vertreten nur wenige Typen, die in mehreren Varianten produziert wurden. Sie sind Becher, kleinere Töpfe, Große Amphoren, und verschiedene große Gefäße, konische und doppelkonische Schalen/Schüsseln, Röhrfußschalen/Schüsseln, manchmal mit Ausgußzunge, die erstmalig in dieser Phase auftraten (Abb. 1-7). Zum Haushalt gehörten die Tonlöffel (Abb. 5), die in dieser Stufe massenhaft erschienen. Ein kleines Bruchstück vertritt das würfelförmige Gefäßchen (Abb. 4, 1), worüber zwei Meinungen bekannt sind. Der einen nach sollte es zu praktischer Aufgabe gebraucht werden, und der anderen nach, - wozu auch ich mich anschließen dürfte - dürften sie zu sakralem Ziel hergestellt, und sie zu kleinem Hausaltären dienen. Auch die Geräte des Spinnens-Webens kamen hier zum Vorschein (Spinnwirtel und Webgewichte). Der wichtigste Beleg für diese Tätigkeit ist der Abdruck eines Textilstoffes auf dem Außenboden eines Gefäßes (Abb. 8, 1a). Die Fundorte der spätesten Phase der Lengyel-Kultur kamen seit den

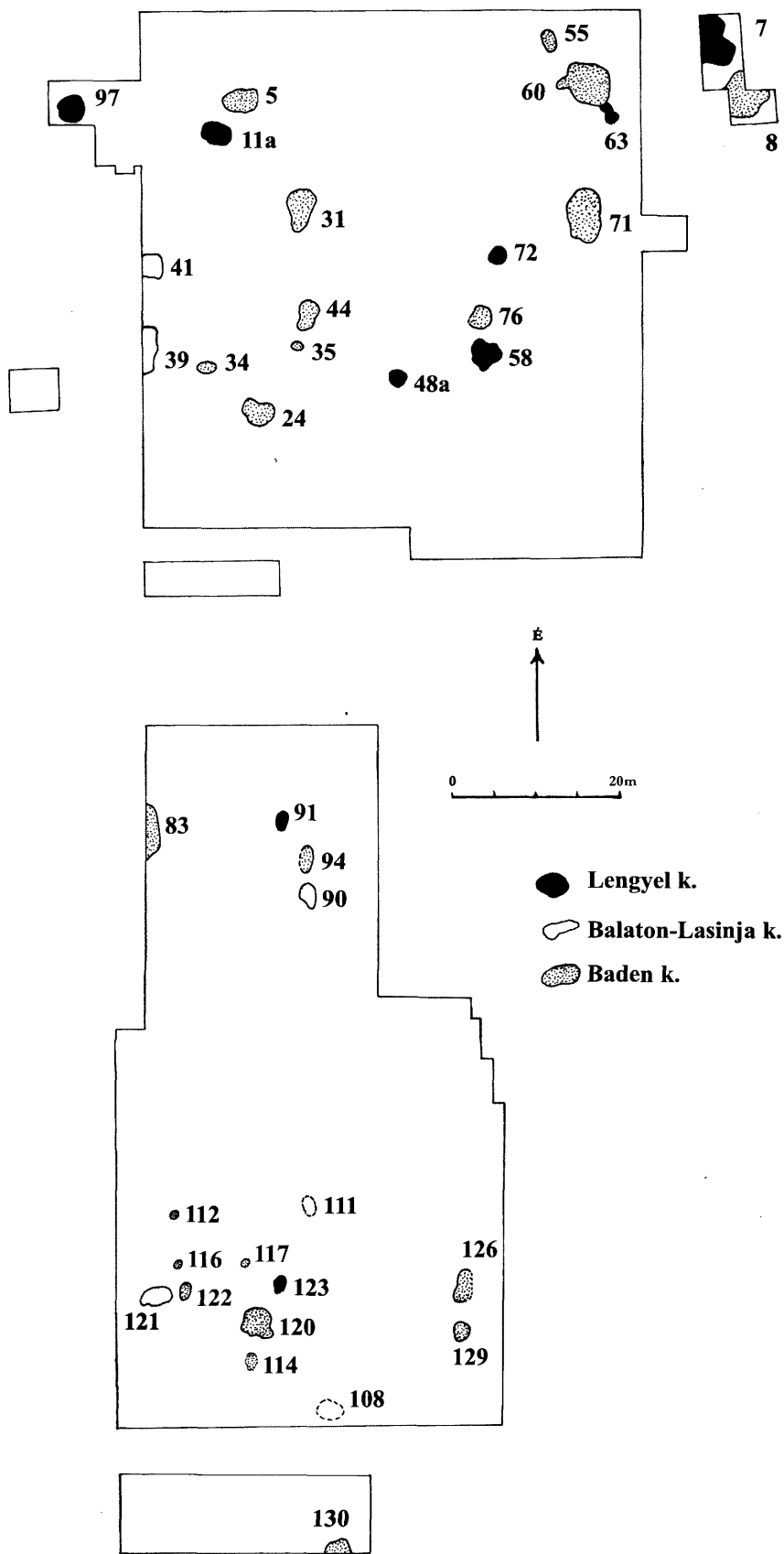
80er Jahren in West-Transdanubien häufig, wo sie früher vollständig unbekannt waren. In der späten Phase drangen sich die Menschengruppen der Lengyel-Kultur von SW-Transdanubien und Burgenland in höherer Zahl nach Slowenien.

Die Balaton-Lasinja-Kultur. Insgesamt 7 Grubenobjekte und sporadische Funde vertreten diese Kultur (Abb. 9-13). Auf die ehemaligen Bauten weisen nur die gebrannten Hüttenlehmbruchstücke mit den Baumstabdrukken hin. Die Keramiken waren durch Reduktionsbrand hergestellt, deswegen sind sie meistens dunkelfarbig, obwohl hier die Fläche der Gefäße wegen der ungünstigen Wirkung des Bodens erodiert erscheint. Die Funde der Balaton-Lasinja-Kultur (früher Balaton I) ist auf dieser Fundstelle mit vier Haupttypen der Gefäße vertreten. Die höheren Henkelkrüge gehören zu den führenden Typen. Häufig besitzen sie Kannelierung oder ähnliche Ritzverzierung. Die häufigsten Gefäßtypen sind die Schalen/Schüsseln, die auch als Fußschalen/Schüsseln und mit Ausgusszunge erscheinen. Der hohe doppelkonische Topf ist einer der Hauptrepräsentanten unter den großen Gefäßen. Die Amphoren lassen sich infolge der ähnlichen Ausgestaltung von den Töpfen kaum trennen. Wegen den eigentümlichen Henkelbildung waren sie zum Rücktragen geeignet. Unter den Gegenständen des Haushaltes sollen hier die Tonlöffel erwähnt werden, die hier nur in kleiner Zahl vorkamen, sind sie doch überall auf den Fundstellen der Balaton-Lasinja-Kultur äußerst häufig. Alle sind einverstanden, dass die Balaton-Lasinja-Kultur den Zeitabschnitt ausfüllte, der in Ostungarn der mittelkupferzeitlichen Bodrogeresztúr-Kultur entspricht. Die gegenseitigen direkten Kontakte der beiden Kulturen wies schon S. Dimitrijević nach. Die absoluten Zahlendaten der Balaton-Lasinja-Kultur in Ungarn sind noch nicht bekannt. Deswegen können wir ihre Lebensdauer mit Jahreszahlen nur indirekterweise bestimmen. Diesen Daten gemäß datieren wir die Balaton-Lasinja-Kultur in die erste Hälfte des 4-ten Jahrtausends.

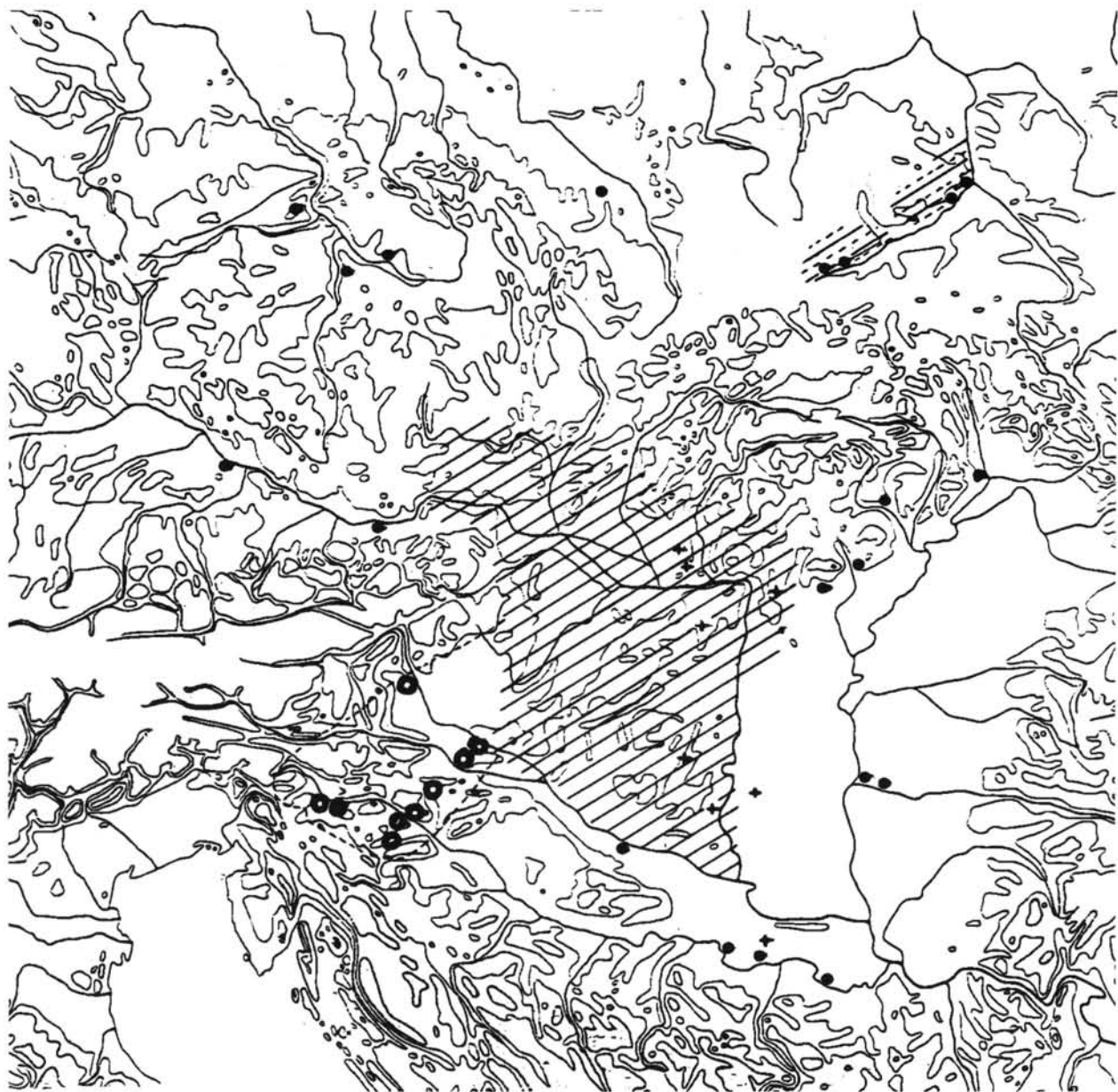
Die Baden-Kultur. Diese spätkupferzeitliche Kultur ist durch das reichste Fundmaterial bei der Inkey-Kapelle vertreten. Von 17 Grubenobjekten entstammten die Funde. In der Monographie über die Baden-Kultur veröffentlichte J. Banner nur einen einzigen Fundort aus Südwestungarn, und auch er gehört unse-

rem heutigem Wissen nach zur Balaton-Lasinja-Kultur. Nach der Freilegung von L. Horváth wurden die Fundorte dieser Kultur nacheinander bekannt geworden, und es wurde klar, dass es hier mit keiner Fundortmangel, sondern Forschungslücke gerechnet sollte. Die Keramik wurde durch Reduktionsbrand hergestellt, die Gefäße sind deswegen überwiegend dunkel. Die Keramik ist auch aus dieser Kultur mit vier Haupttypen vertreten (Abb. 14-23). Die kleinen Henkelassen mit gerundetem Körper und niedrigem Hals sind in höchster Zahl vorgekommen worden. Am häufigsten sind sie mit Kannelierung verziert. Auch einige Schöpfgefäße mit Spitzboden kamen zum Vorschein. Der charakteristischste Typ ist von der Schalen (Schüsseln) vertreten. Sie sind mit S-Profil, in doppelkonischer Form, mit ausladenden oder einbezogenem Rand gestaltet. Am meistens sind sie verziert mit linsen- oder regentropfenartigen Eindrücken, Ritzverzierung in Netz- und Keilmuster, usw. Auf die älteren Typen erinnern die mit innenkannelierten verzierten Schalen. Auf den anderen Fundstellen dieser Kultur häufig zweigeteilte Schale erschien hier nur in einem einzigen Bruchstück. Die Töpfe gehören zu den charakteristischen Typen, die auch 60-70 cm Höhe erreichten. Sie sind durch leichtem S-Profil charakterisiert. Unter dem Rand befinden sich Tupfenleisten, oder nur einfache Leisten, die Oberfläche ist am meistens geraut und mehrmal mit verschiedenen Ritzung verziert. Die Amphoren sind typisch, doch nicht so häufig wie die Töpfe. Gegensätzlich zu den Töpfen sind die Amphoren immer mit engem Hals ausgestaltet. Das Fundmaterial der Badener Kultur lässt sich in der lange Zeitspanne einsetzen, die den Zeitabschnitt 3600-2600 BC, d.h. den Zeitabschnitt von Boleráz-Phase bis zur Kostolac-Kultur umfasst. Innerhalb dieser Zeitzone soll auch die relativchronologisch getrennten Gruppen der Baden-Kultur festlegen. Demgemäß lässt sich die Fundstelle bei der Inkey-Kapelle an die Grenze der frühklassischen und der mittelklassischen Phasen datieren (IIb-III nach V. Pavúkóvá).

Die bei der Inkey-Kapelle freigelegten Siedlungsreste nimmt eine Einsicht in den Übergangsabschnitt zwischen dem Neolithikum und der Kupferzeit, in die Probleme der mittleren und späten Kupferzeit. Die Ergebnisse geben Stützpunkte auch für die weitere Forschungen.

1. kép: Nagykanizsa – Inkey sírkápolna, ásatási alaprajz

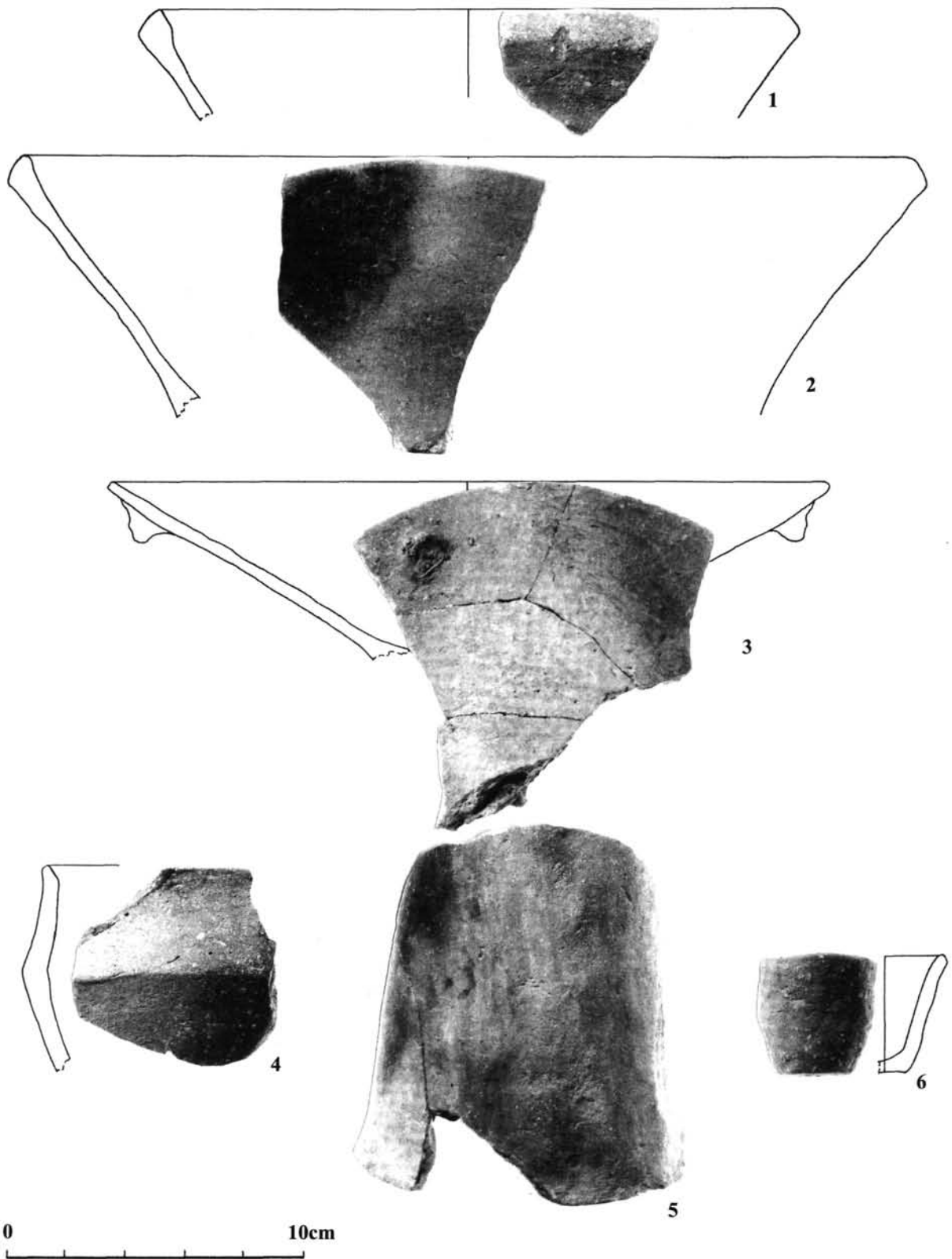

2. kép: A Lengyel kultúra elterjedése

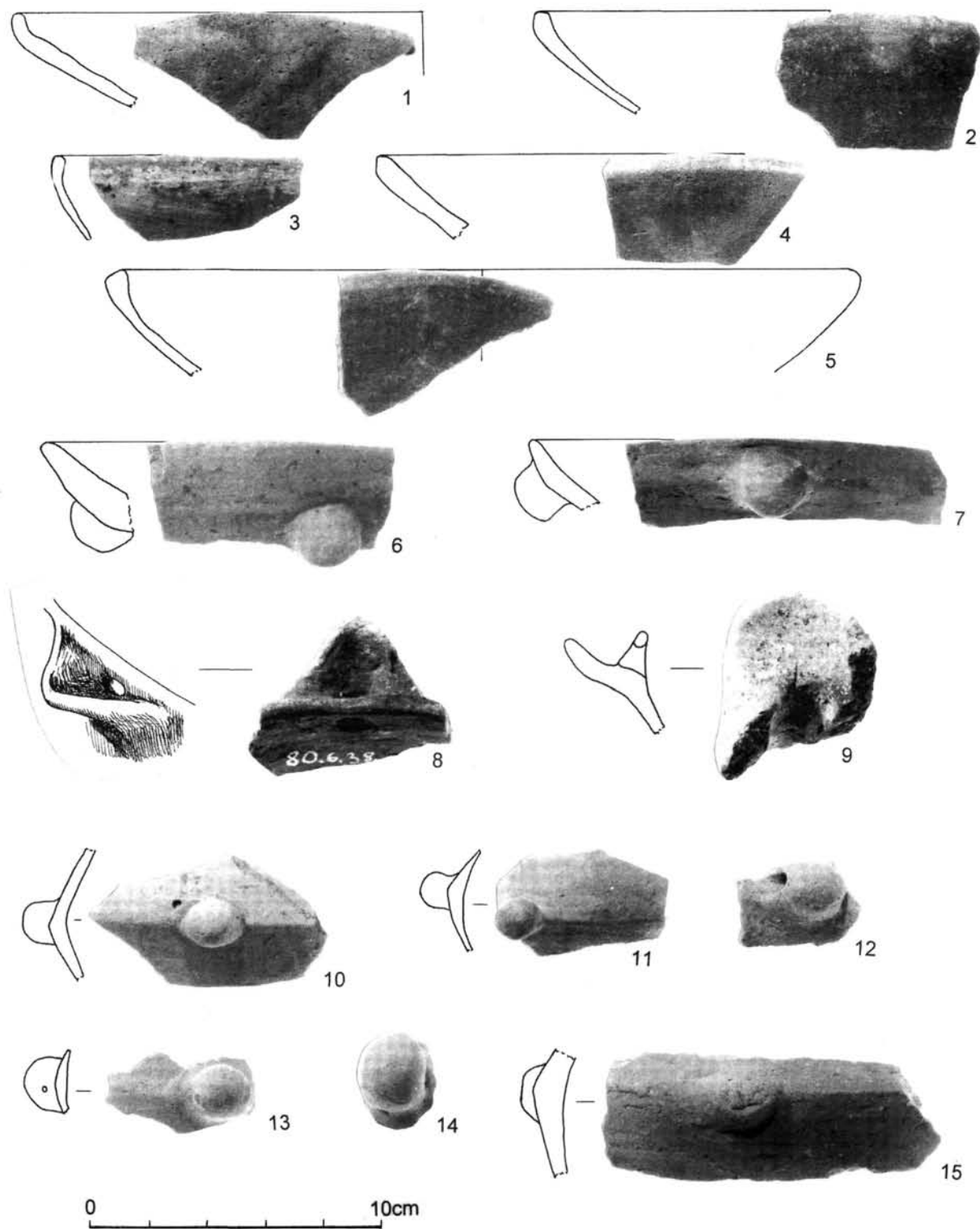
- ▨ a Lengyel kultúra törzsterülete;
- a Lengyel kultúra lelőhelyei a törzsterületen kívül;
- a Lengyel kultúra késői fázisának lelőhelyei Szlovéniában és Karintiában;
- - - a Lengyel kultúra késői fázisának elterjedése Lengyelországban;
- + a Tisza kultúra leletei a törzsterületről nyugatra

Abb. 2. Das Verbreitungsgebiet der Lengyel kultur

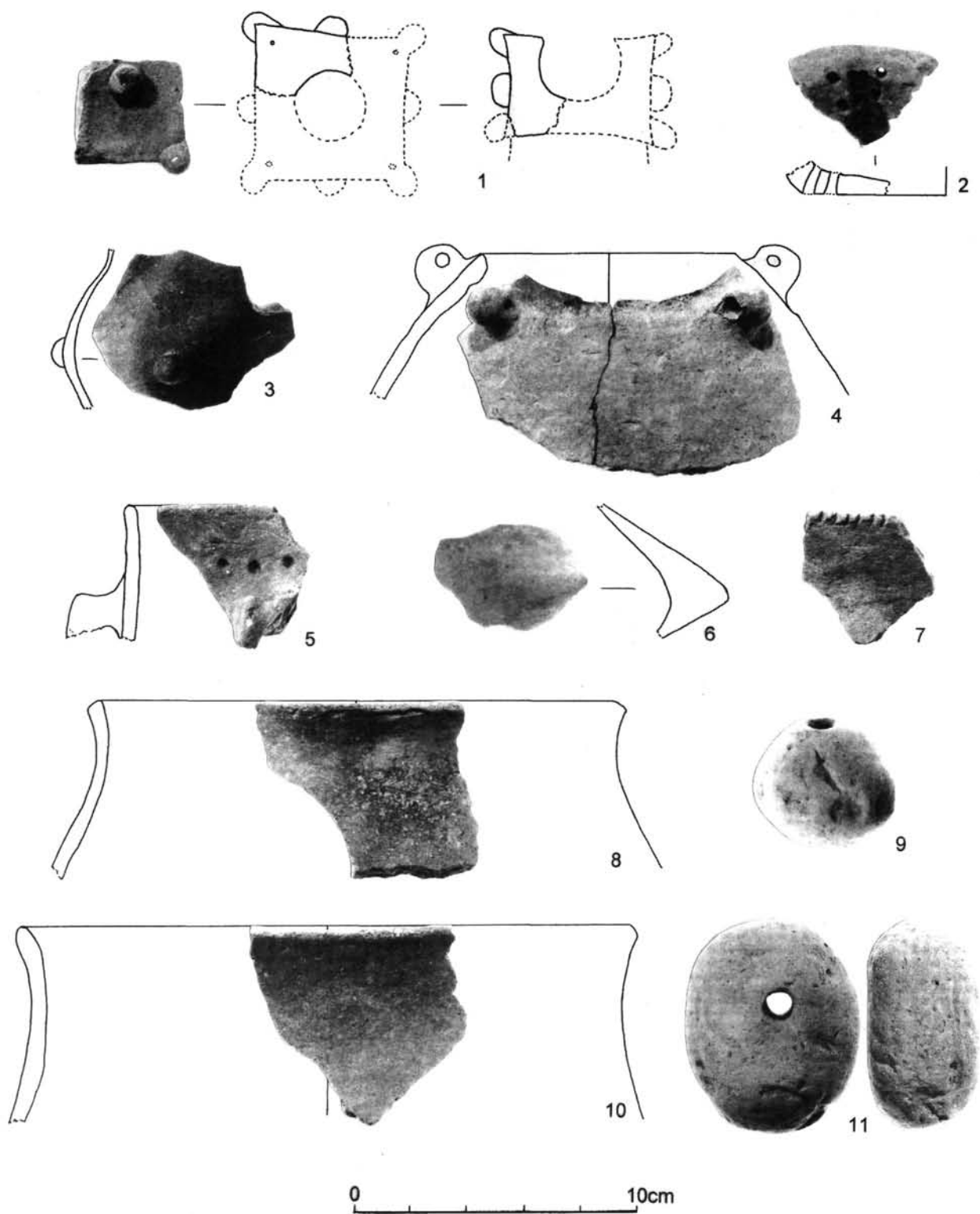
- ▨ Das Stammgebiet der Lengyel-Kultur;
- Die Fundorte der Lengyel-Kultur außerhalb des Stammgebietes;
- Die Fundorte der Spätphase der Lengyel-Kultur in Slowenien und Karintien;
- - - Die Verbreitung der Spätphase der Lengyel-Kultur in Polen;
- + Die Funde der Theiß-Kultur westlich vom Stammgebiet

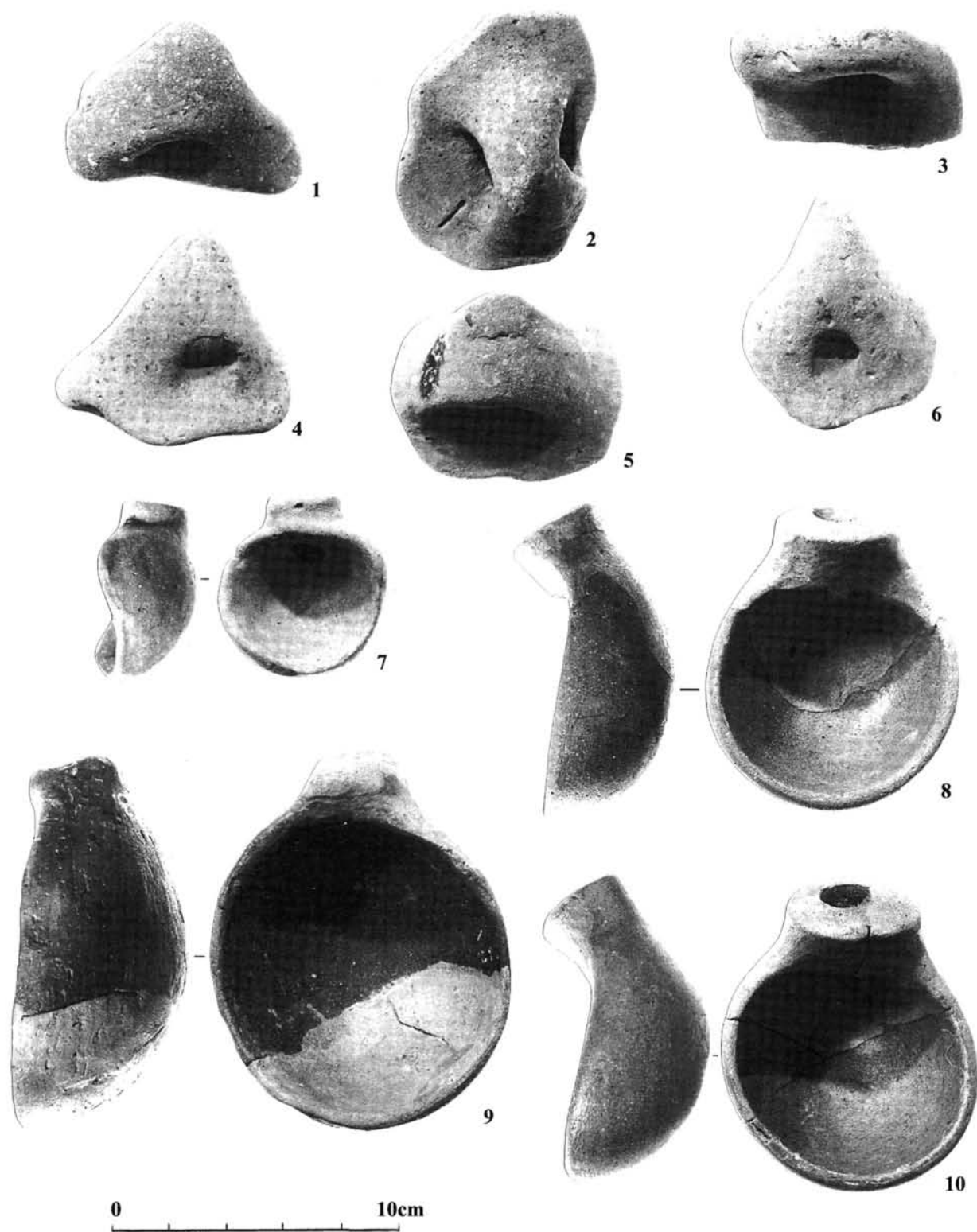
3. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Lengyel kultúra, 1-6: 7. objektum
 Abb. 3. Nagykanizsa-Inkey-Kapelle. Lengyel-Kultur. 1-6: Objekt 7

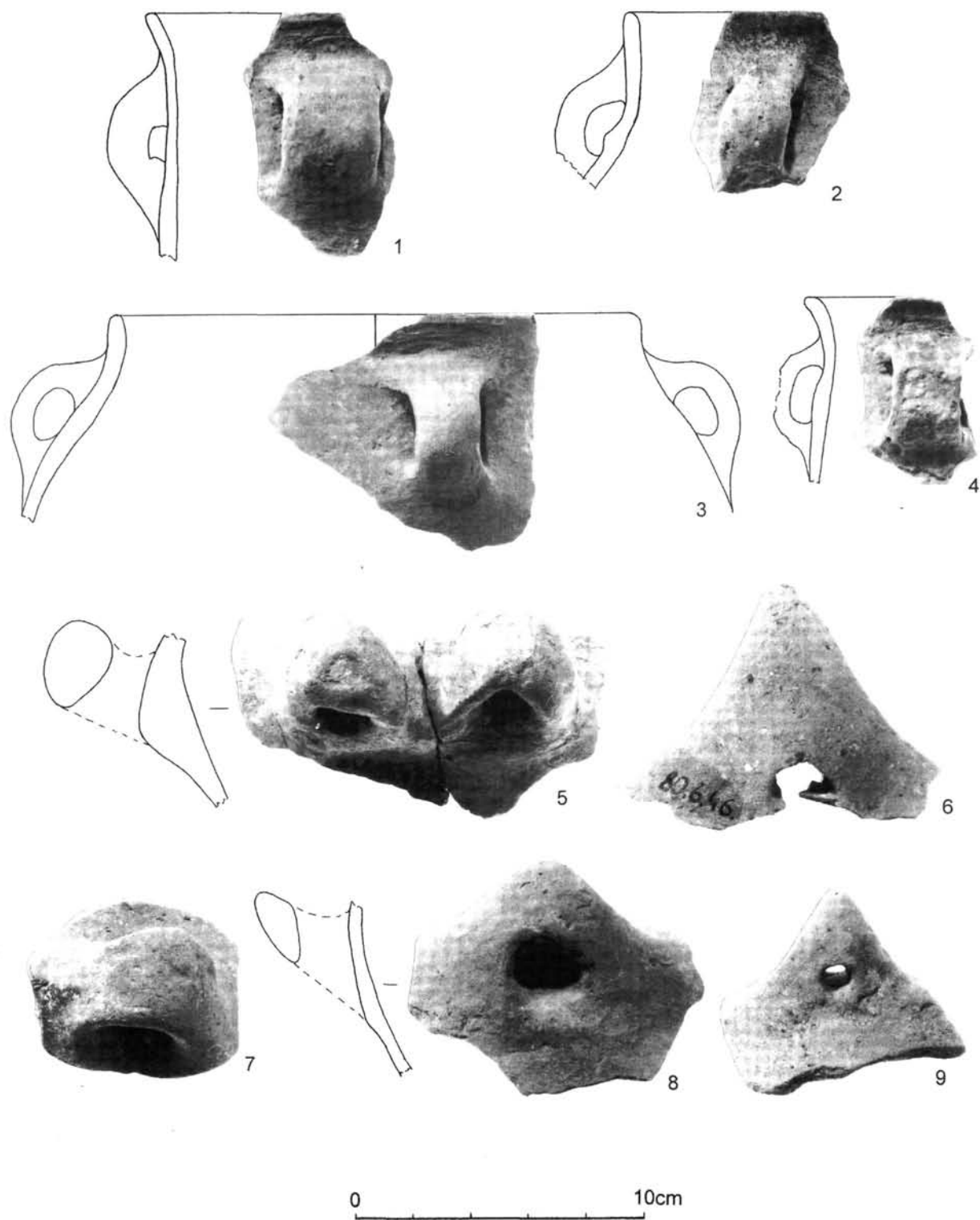
4. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Lengyel kultúra, 1-15: 7. objektum
 Abb. 4. Nagykanizsa-Inkey-Kapelle. Lengyel-Kultur. 1-15: Objekt 7

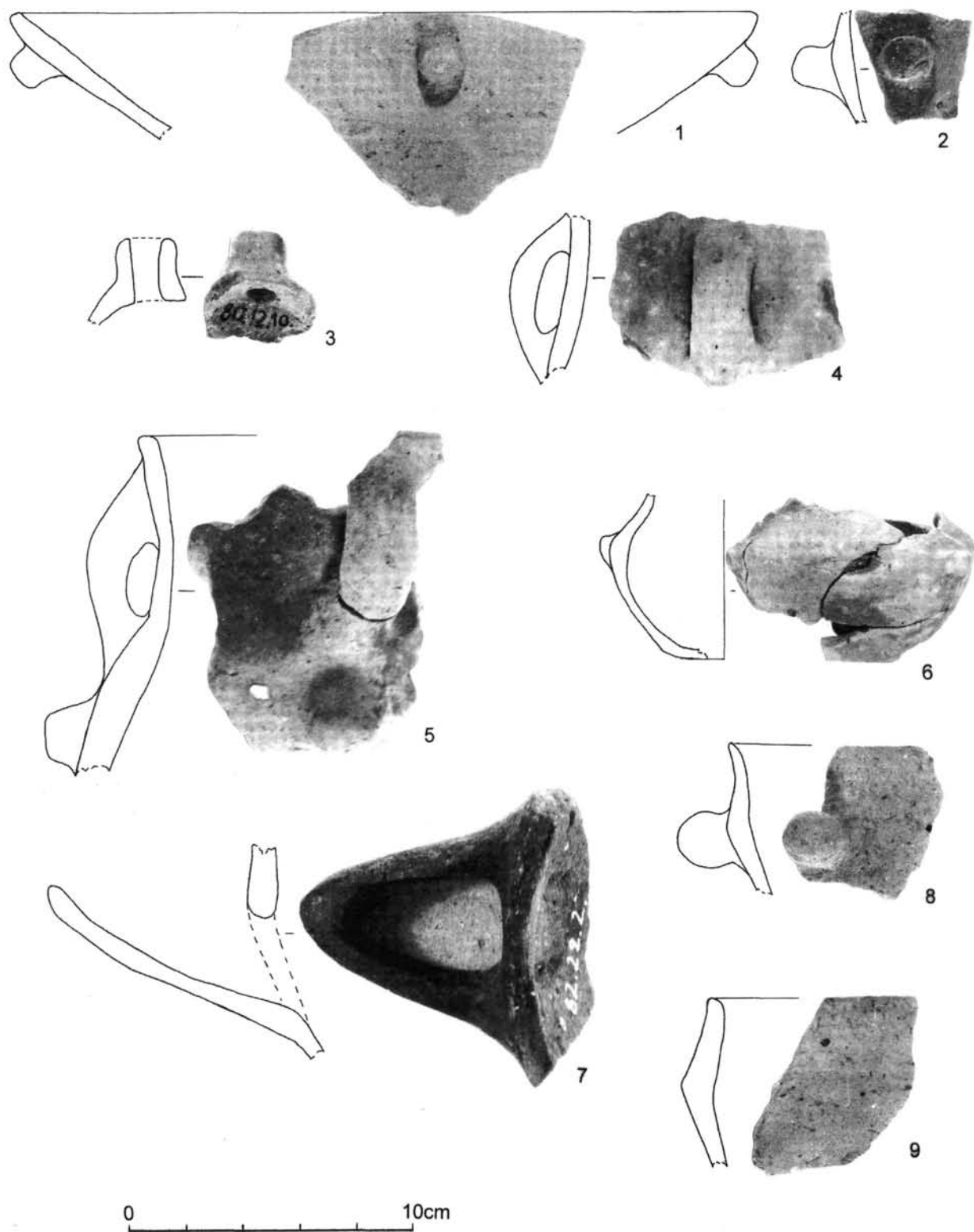
5. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Lengyel kultúra, 1-11: 7. objektum
 Abb. 5. Nagykanizsa-Inkey-Kapelle. Lengyel-Kultur. 1-11: Objekt 7

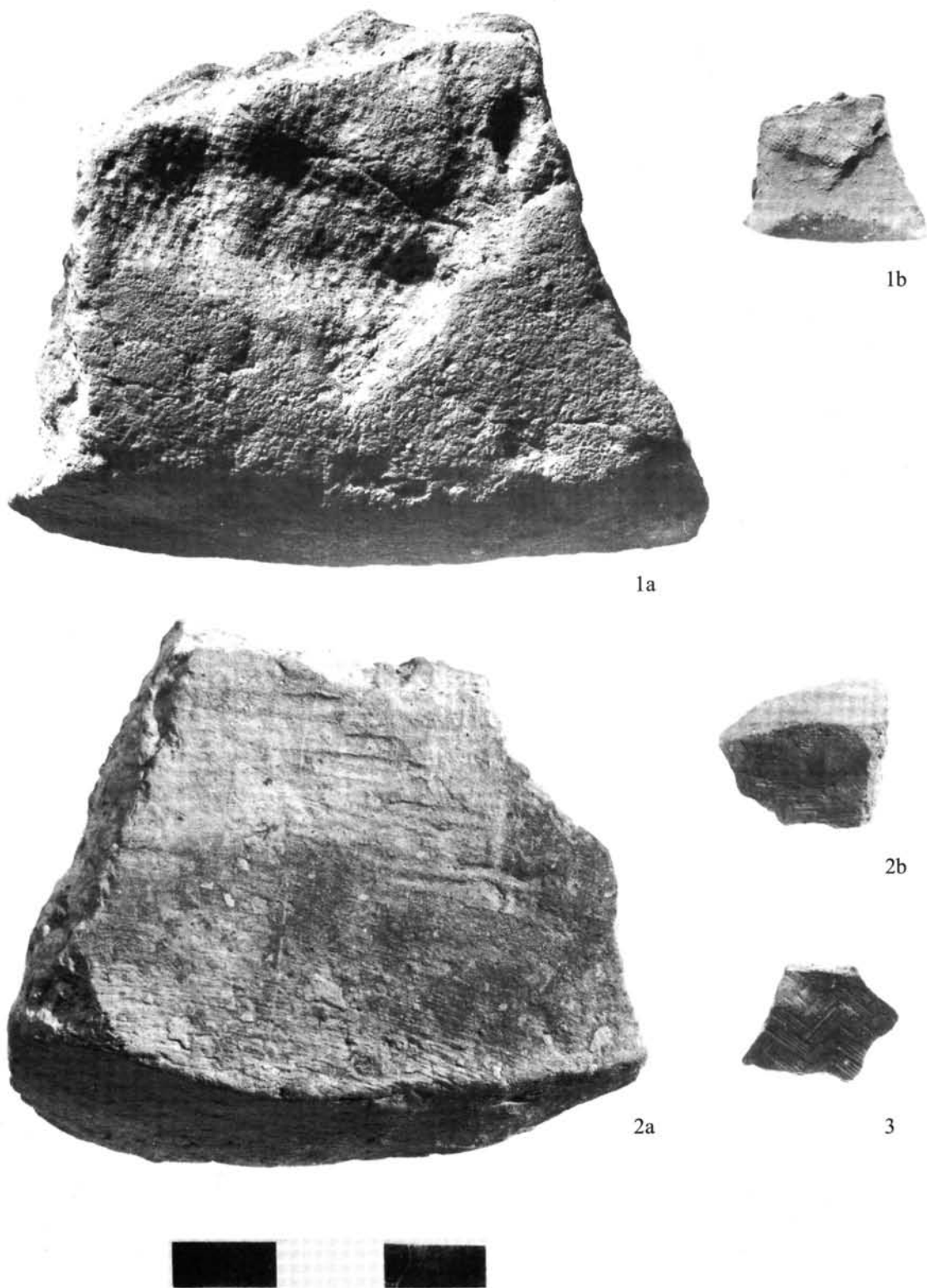
6. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Lengyel kultúra, 1-10: 7. objektum
Abb. 6. Nagykanizsa-Inkey-Kapelle. Lengyel-Kultur. 1-10: Objekt 7

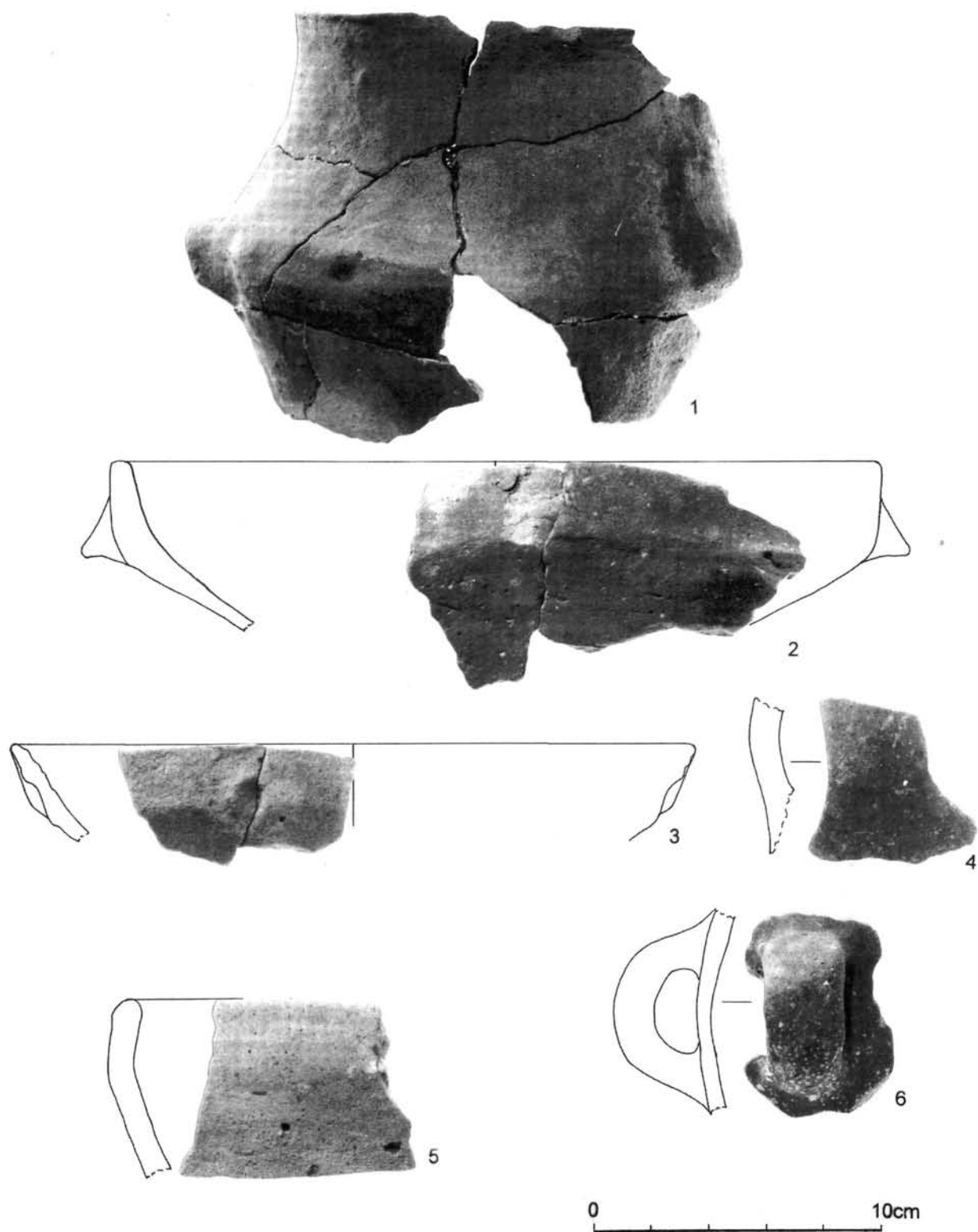
7. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Lengyel kultúra, 1-9: 7. objektum
 Abb. 7. Nagykanizsa-Inkey-Kapelle. Lengyel-Kultur. 1-9: Objekt 7

8. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Lengyel kultúra, 1-4: 11/a. objektum; 5-9: 97. objektum
 Abb. 8. Nagykanizsa-Inkey-Kapelle. Lengyel-Kultur. 1-4: Objekt 11/a; 5-9: Objekt 97

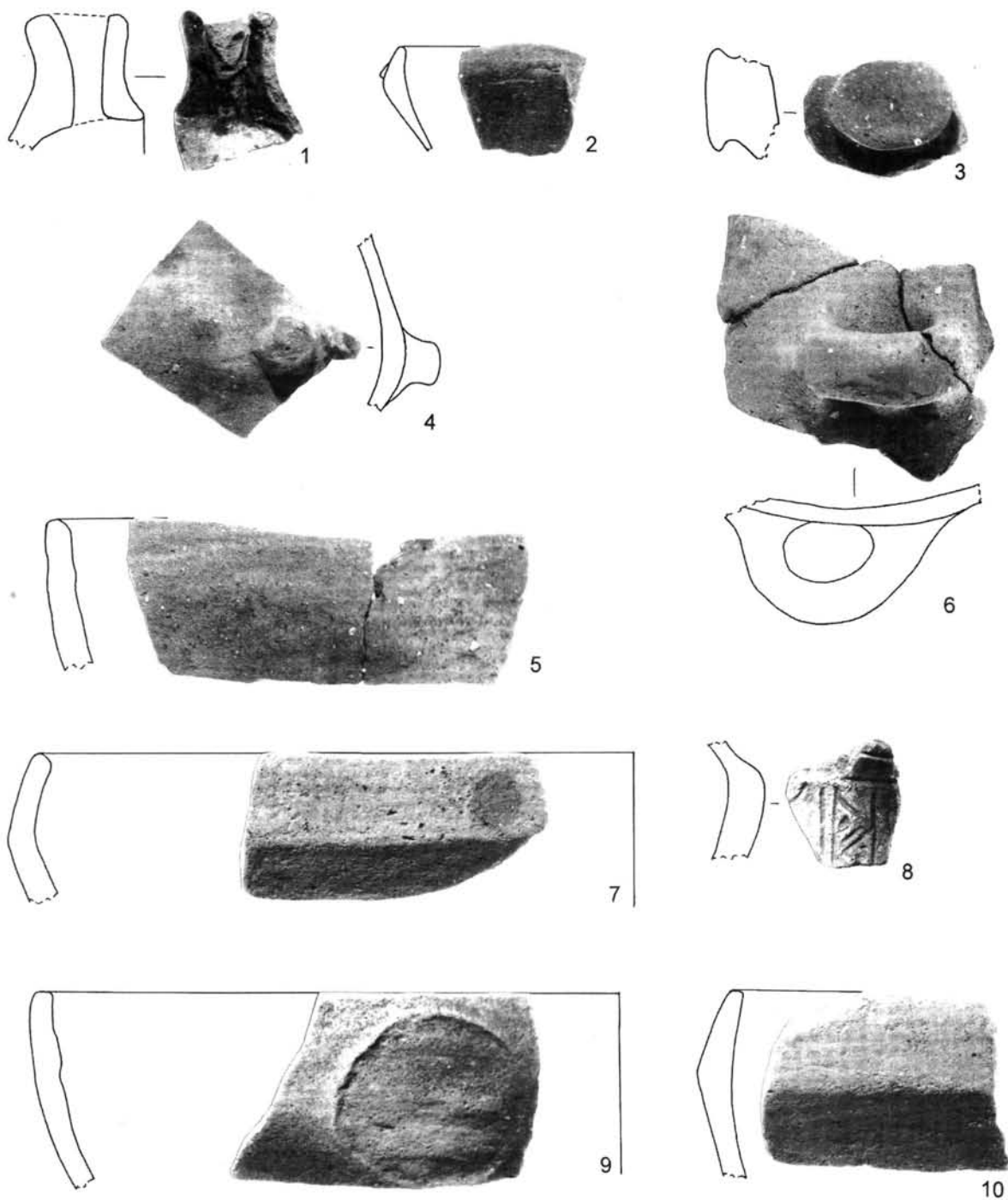

9. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Lengyel kultúra, 1a-3: 7. objektum
Abb. 9. Nagykanizsa-Inkey-Kapelle. Lengyel-Kultur. 1a-3: Objekt 7

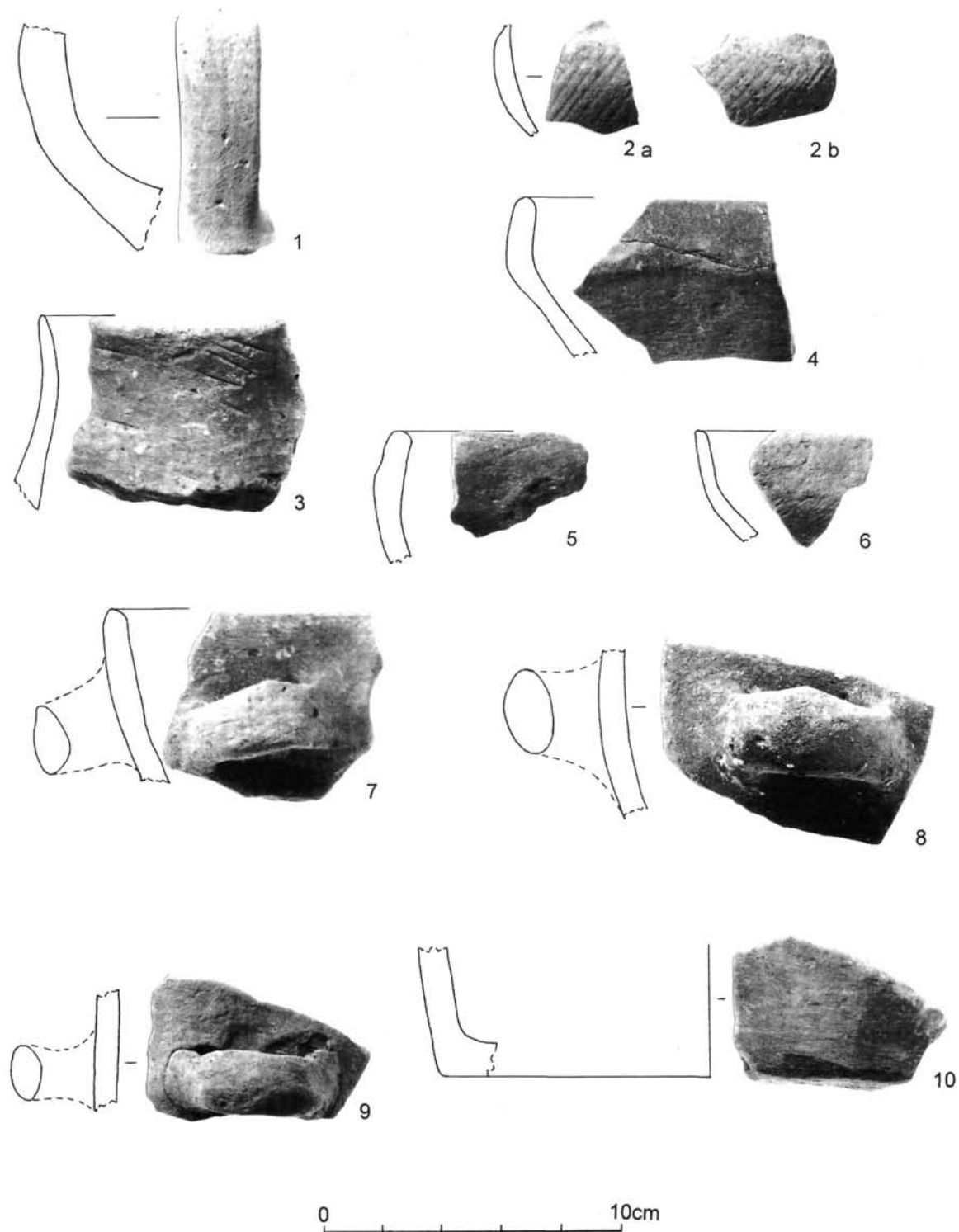
10. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lasinja kultúra, 1: Szórvány az 5. objektumból; 2: Szórvány a 15. objektumból; 3-6: 40. objektum

Abb. 10. Nagykanizsa-Inkey-Kapelle. Balaton-Lasinja-Kultur. 1: Einzelfund aus dem Objekt 5; 2: Einzelfund aus dem Objekt 15; 3-6: Objekt. 40

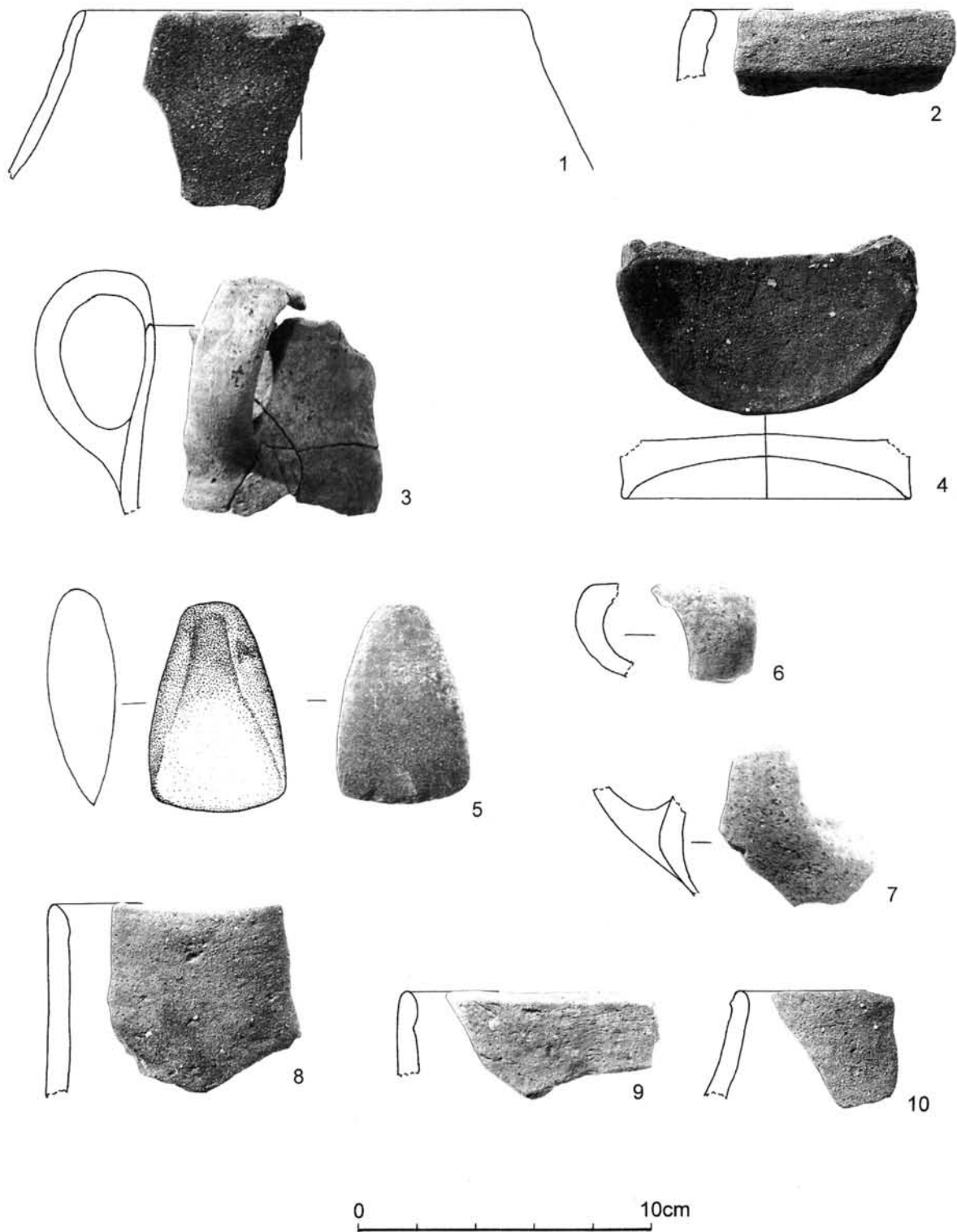

11. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lásinja kultúra, 1-2, 4: Szórvány a 15. objektumból; 3, 5-6: 26. objektum; 7: 34. objektum; 8-10: 39. objektum

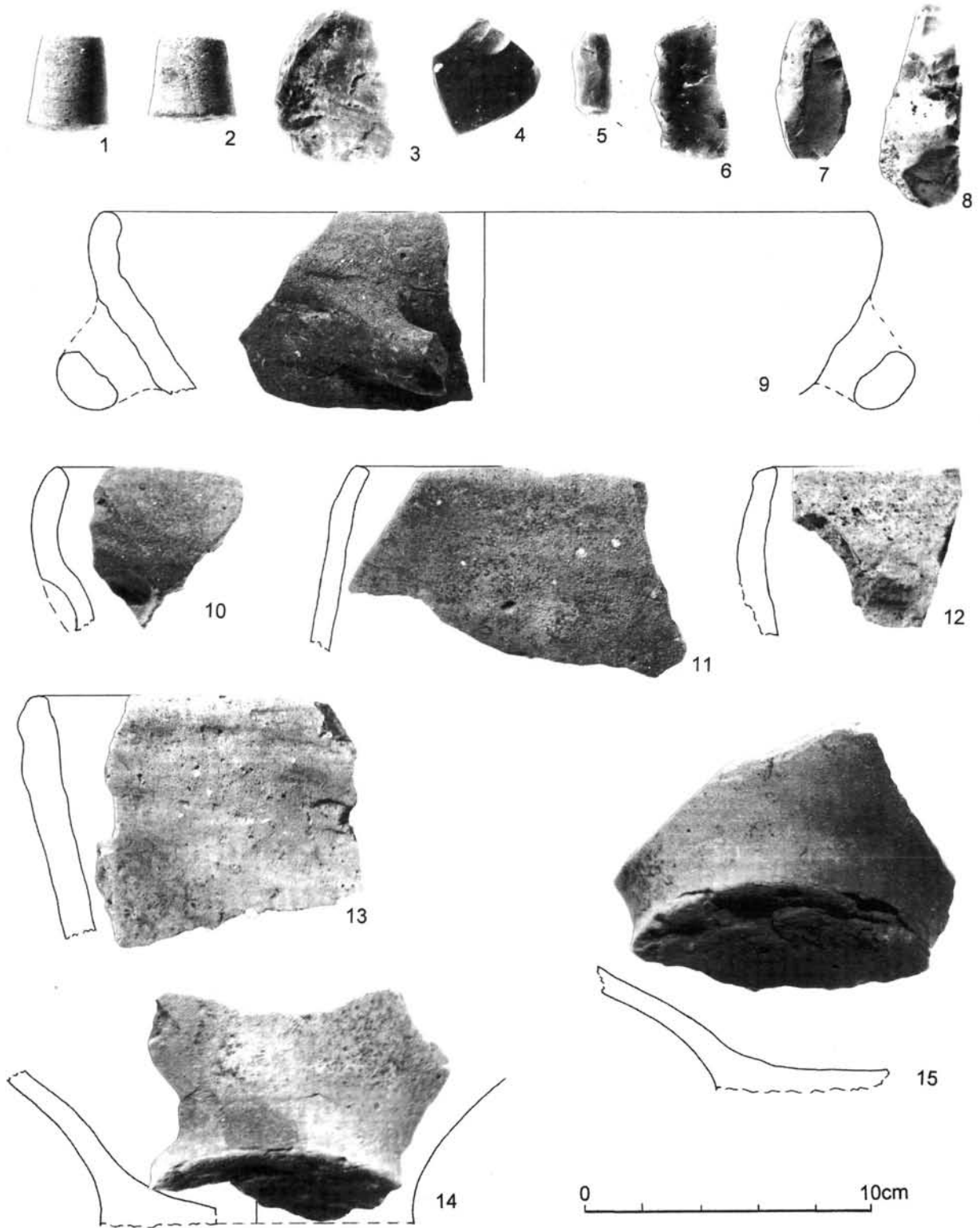
Abb. 11. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lásinja kultur, 1-2, 4: Einzelfund aus dem Objekt 15; 3, 5-6: Objekt 26; 7, 34: Objekt 34; 8-10: Objekt 39

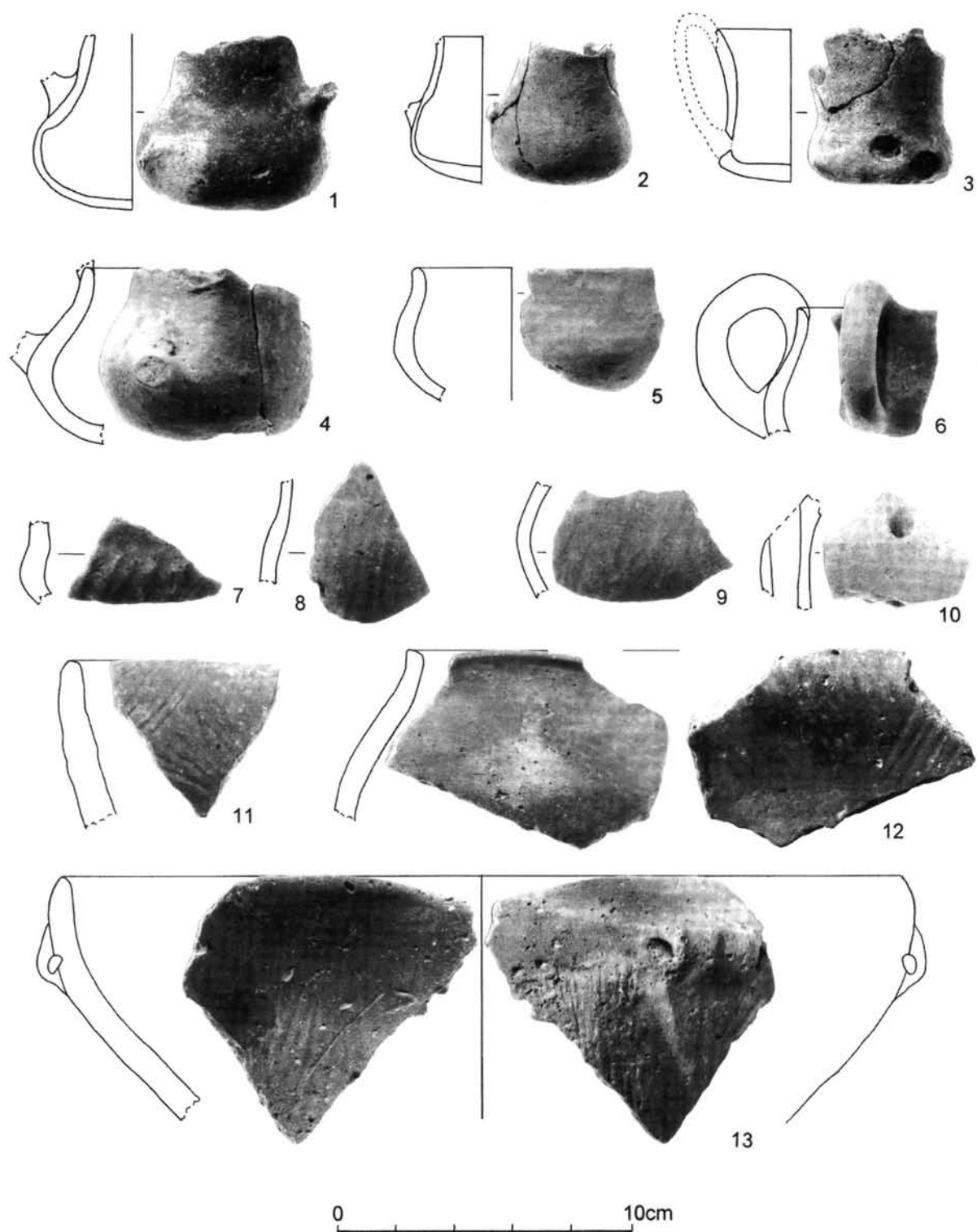
12. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lasinja kultúra, 1-10: 121. objektum
Abb. 12. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lasinja-Kultur, 1-10: Objekt 121

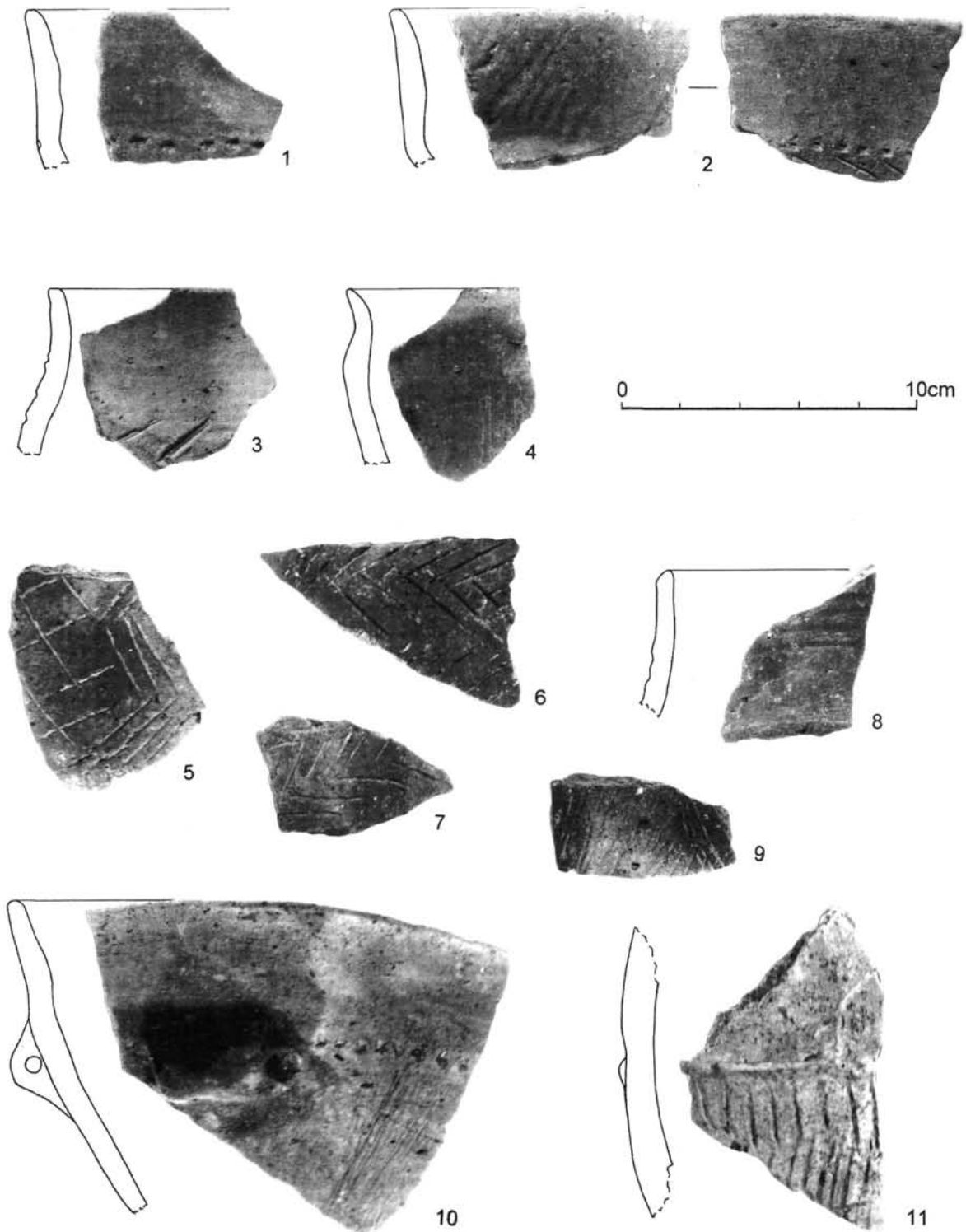
13. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lasinja kultúra, 1-4: 108. objektum; 5-10: 111. objektum
 Abb. 13. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lasinja-Kultur, 1-4: Objekt 108; 5-10: Objekt 111

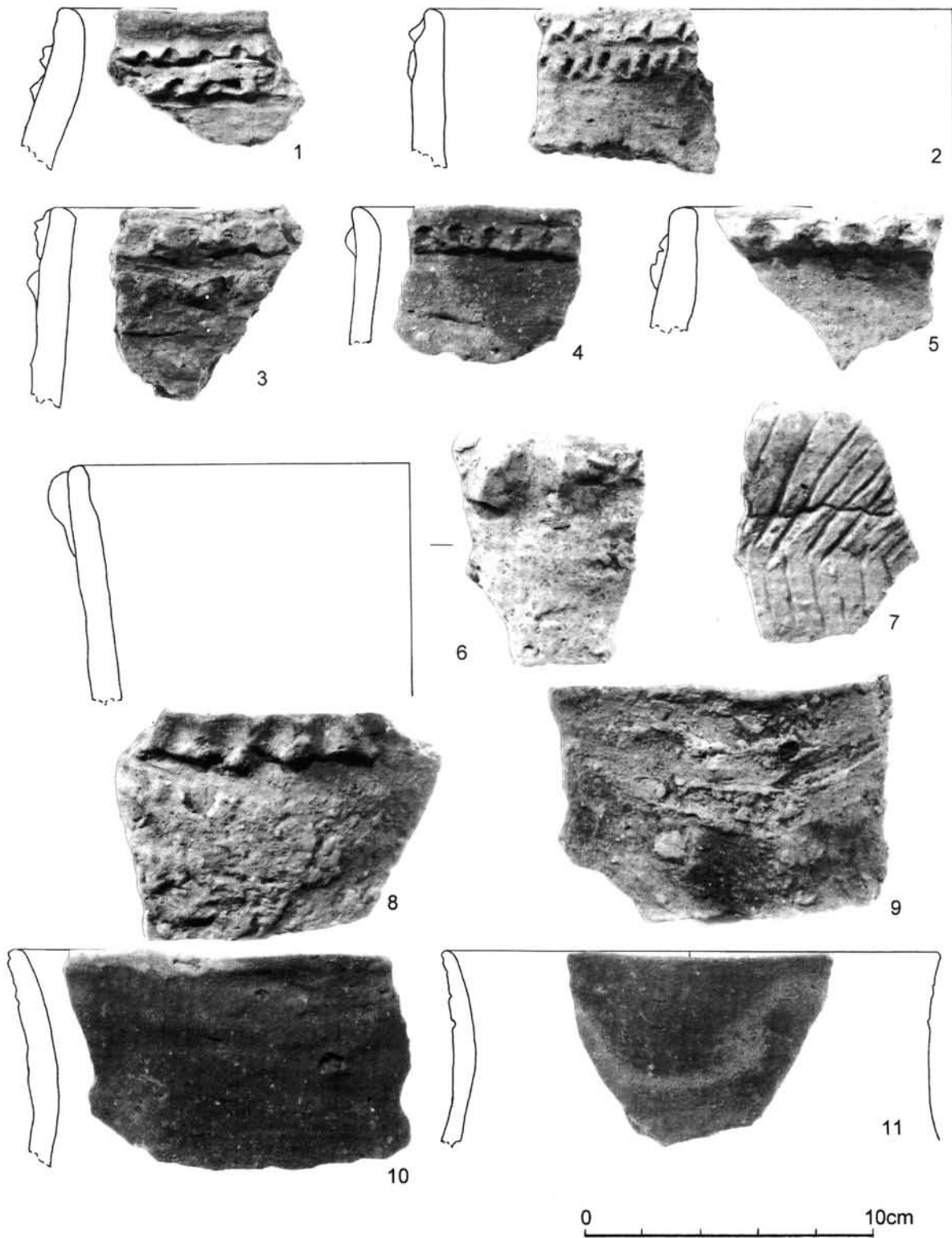
14. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lásinja kultúra, 1-15: 124. objektum
Abb. 14. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Balaton-Lásinja-Kultur, 1-15: Objekt 124

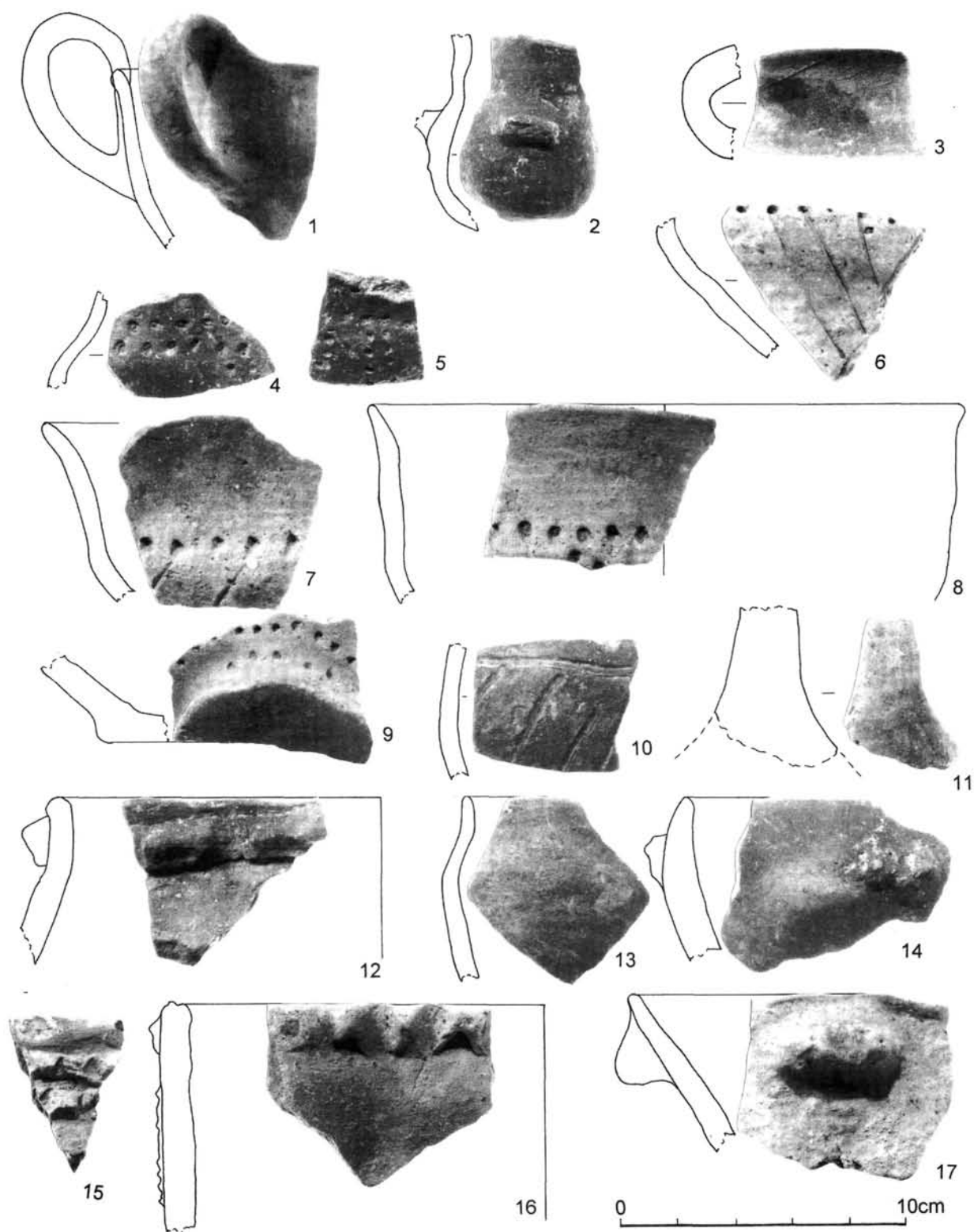
15. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-3: 83. objektum; 4-13: 5. objektum
 Abb. 15. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-3: Objekt 83; 4-3: Objekt 5

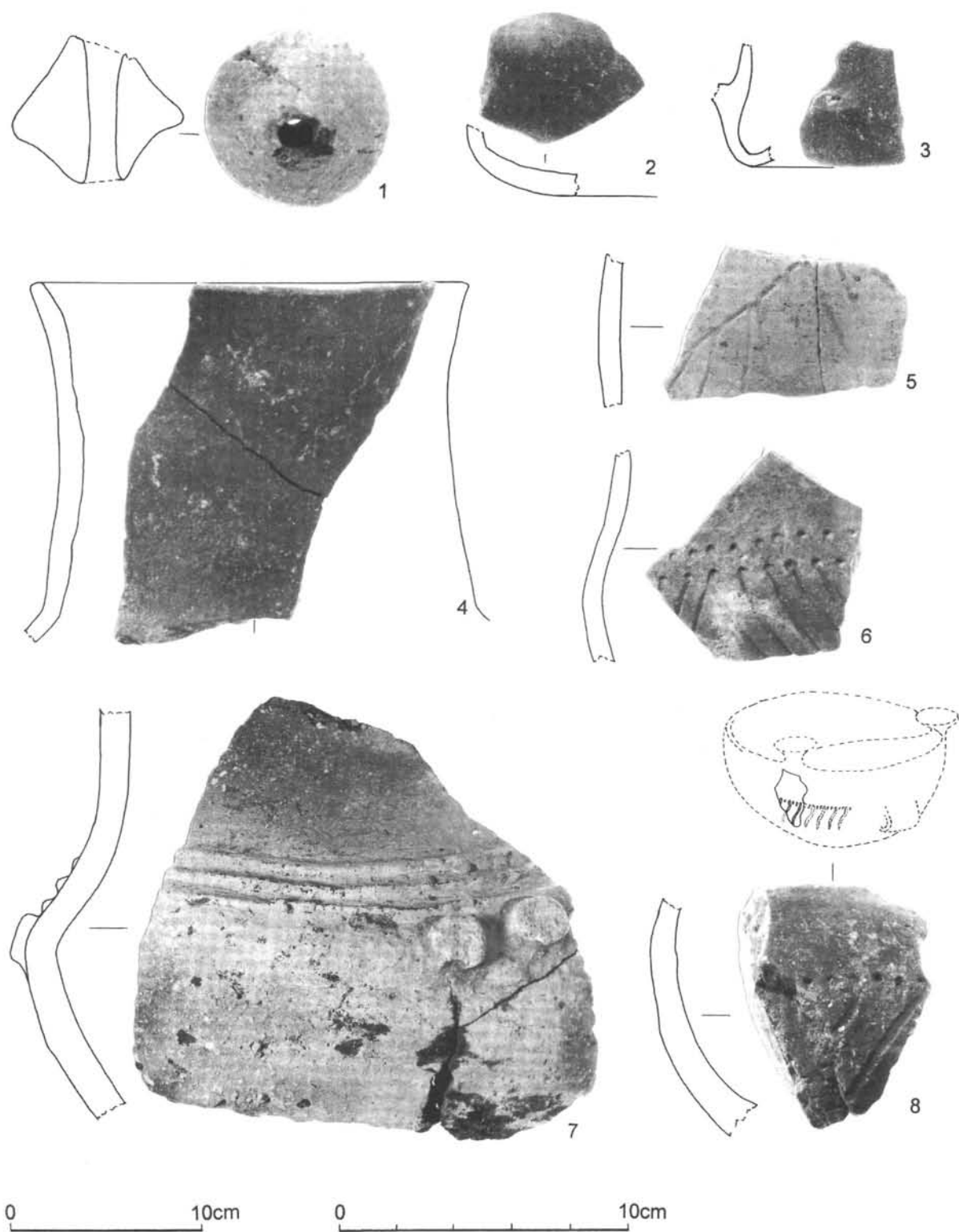
16. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-11: 5. objektum
Abb. 16. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-11: Objekt 5

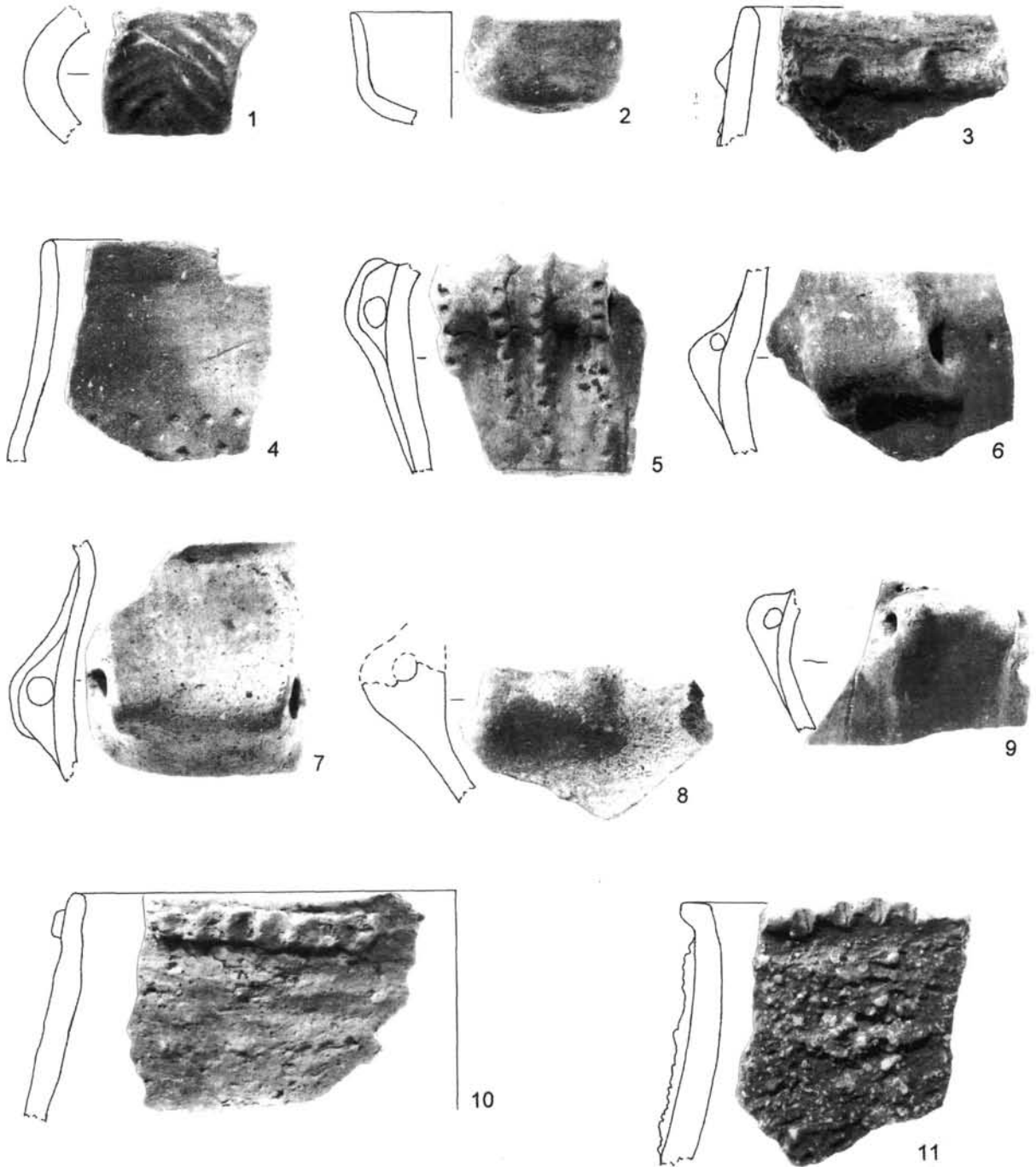
17. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-11: 5. objektum
 Abb. 17. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-11: Objekt 5

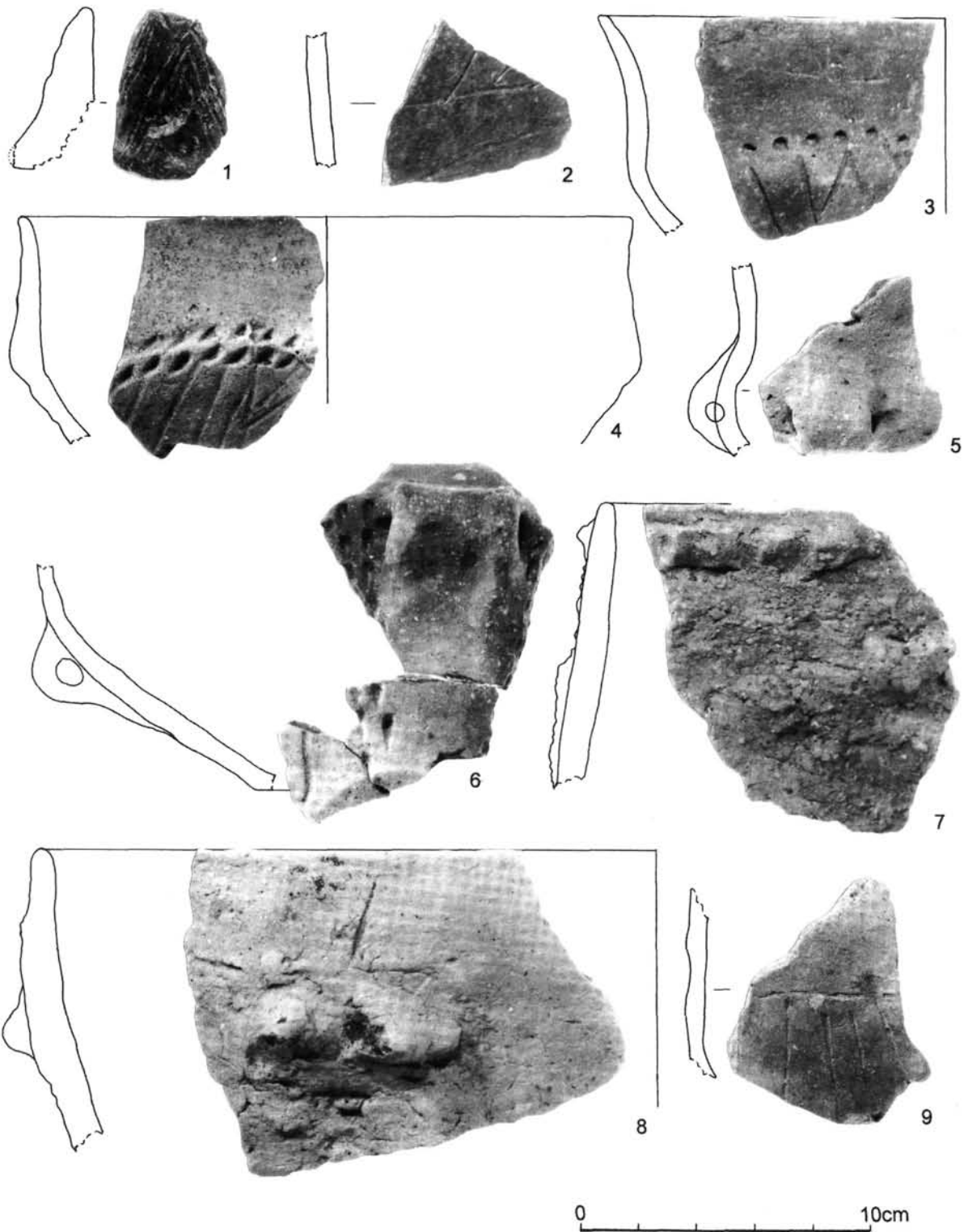
18. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-17: 8. objektum
 Abb. 18. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-17: Objekt 8

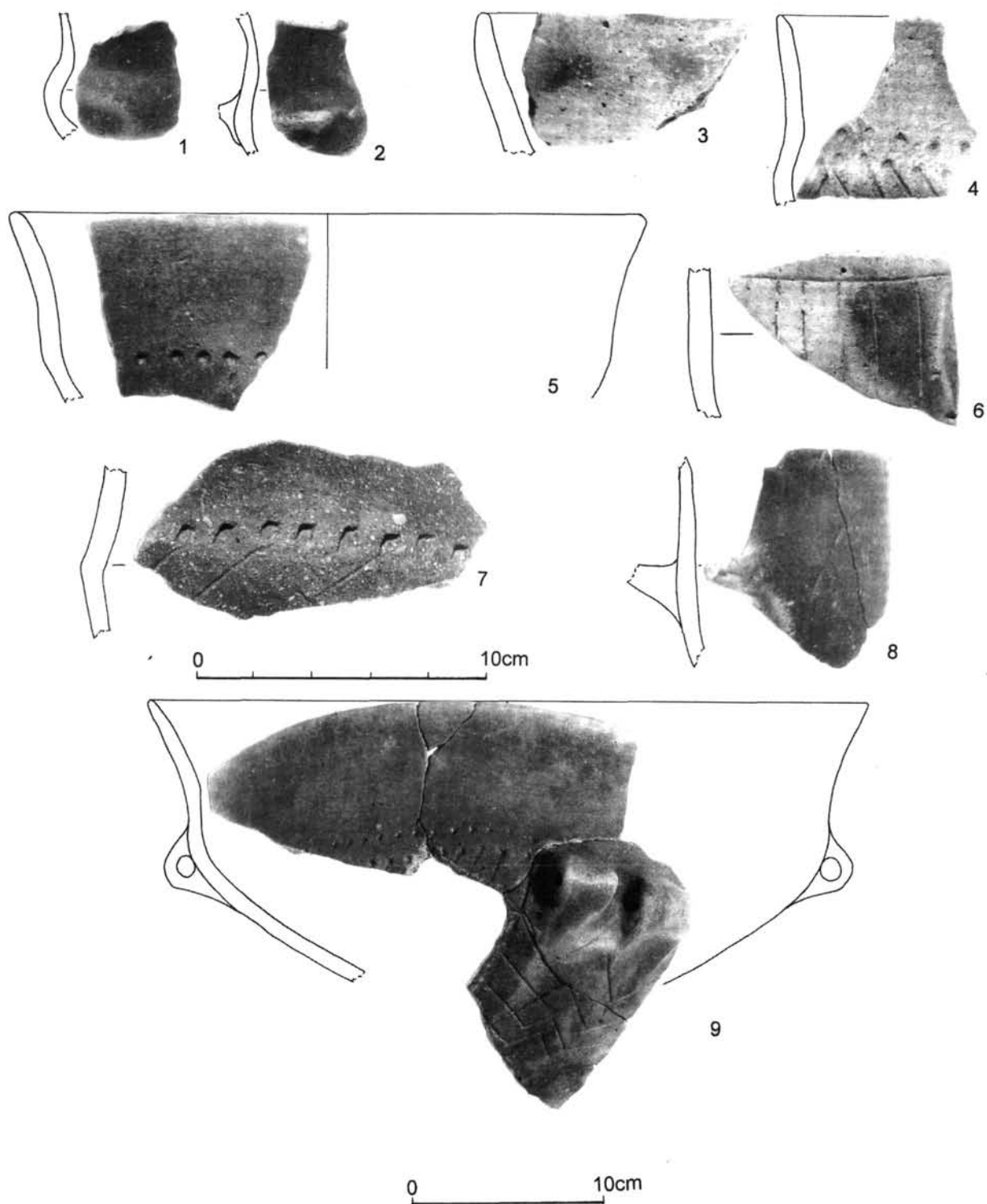
19. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-6: 44. objektum; 7-8: 31. objektum
 Abb. 19. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-6: Objekt 44; 7-8: Objekt 31

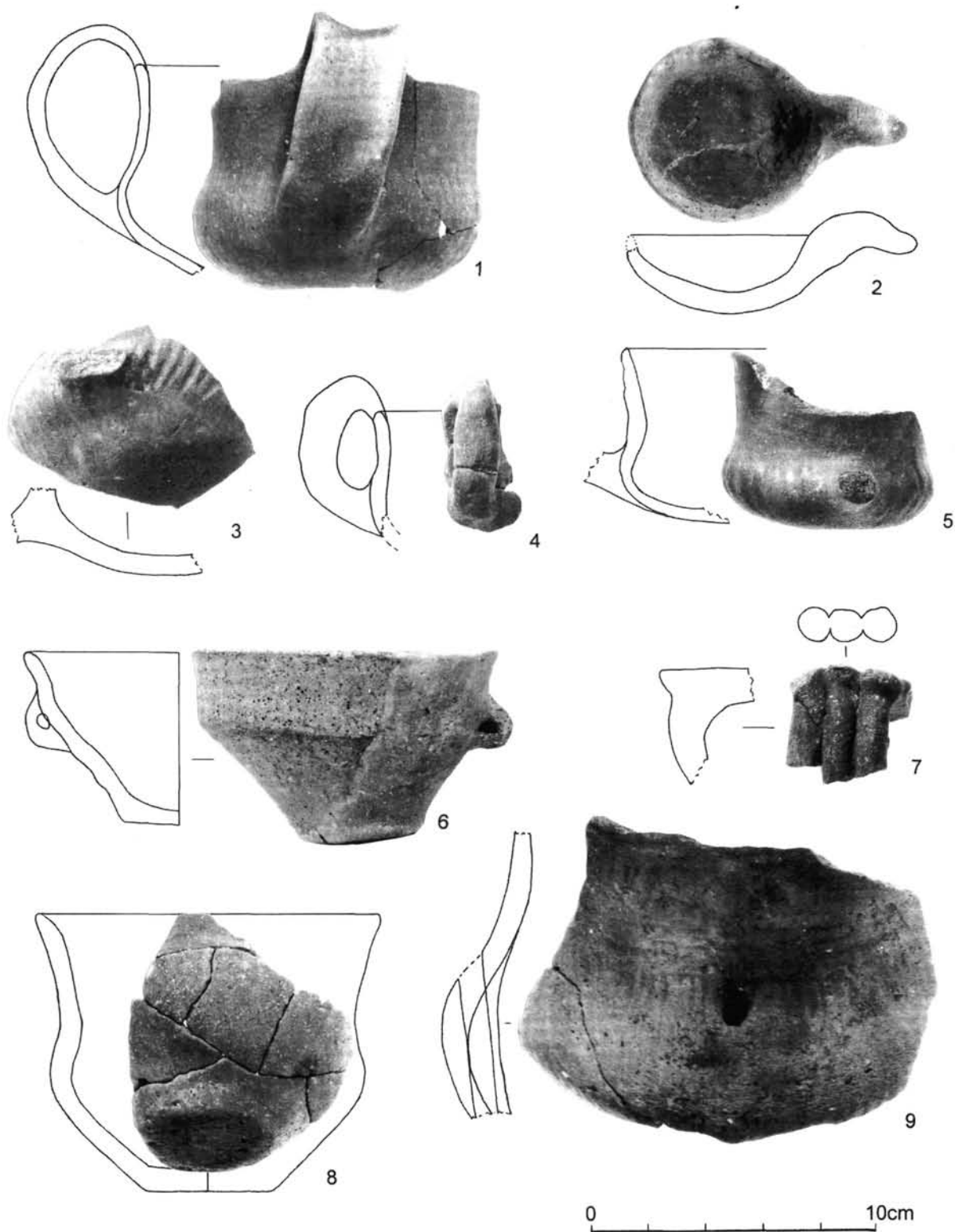
20. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-11: 60. objektum
Abb. 20. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-11: Objekt 60

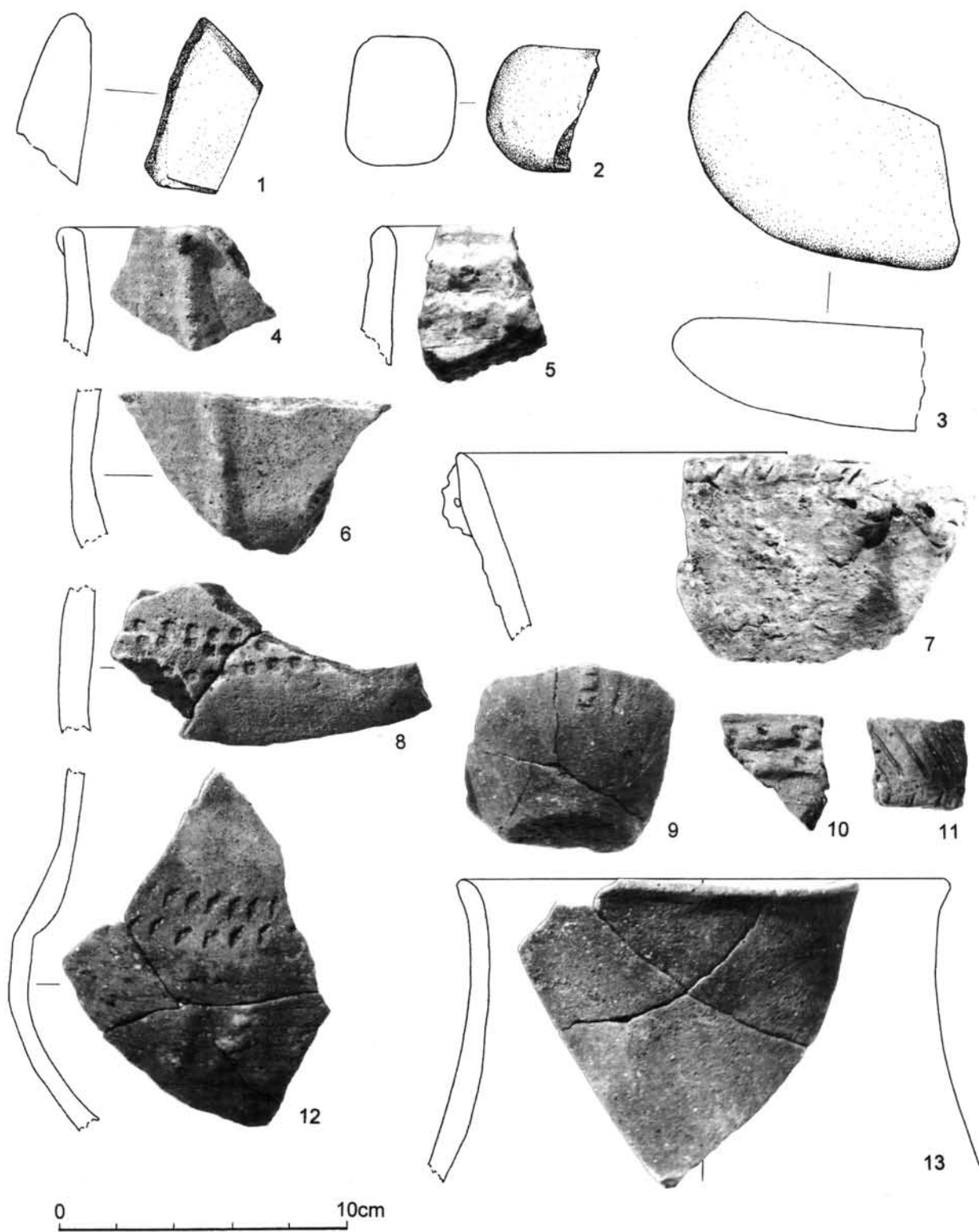
21. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-9: 83. objektum
 Abb. 21. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-9: Objekt 83

22. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-9: 90. objektum
Abb. 22. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-9: Objekt 90

23. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-9: 120. objektum
 Abb. 23. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-9: Objekt 120

24. kép: Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden kultúra, 1-13: 120. objektum
 Abb. 24. Nagykanizsa-Inkey-kápolna. Baden-Kultur, 1-13: Objekt 120

